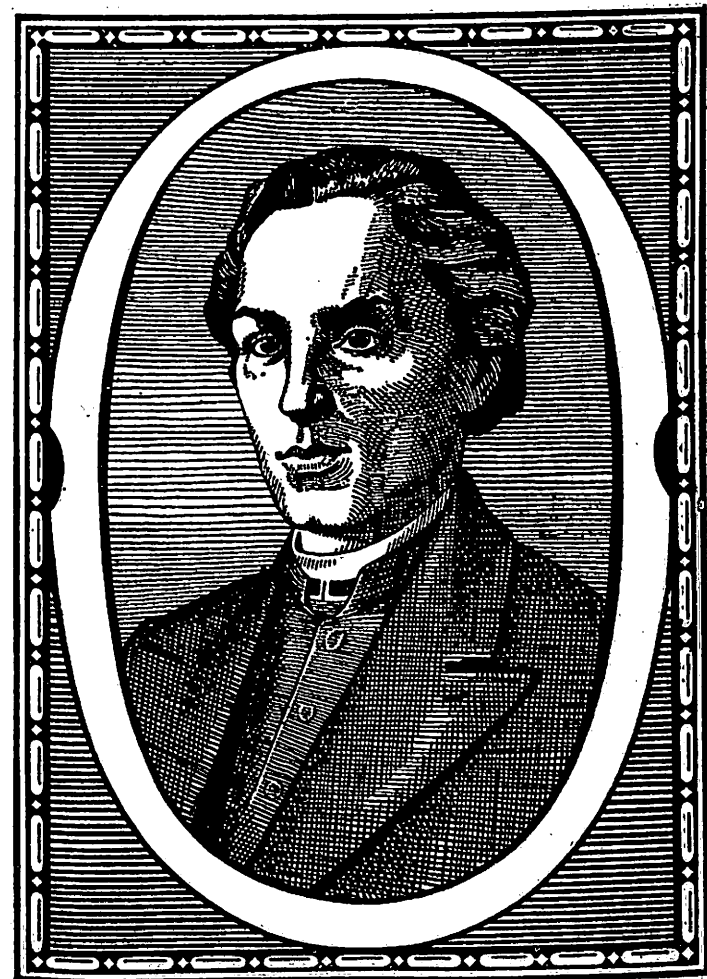
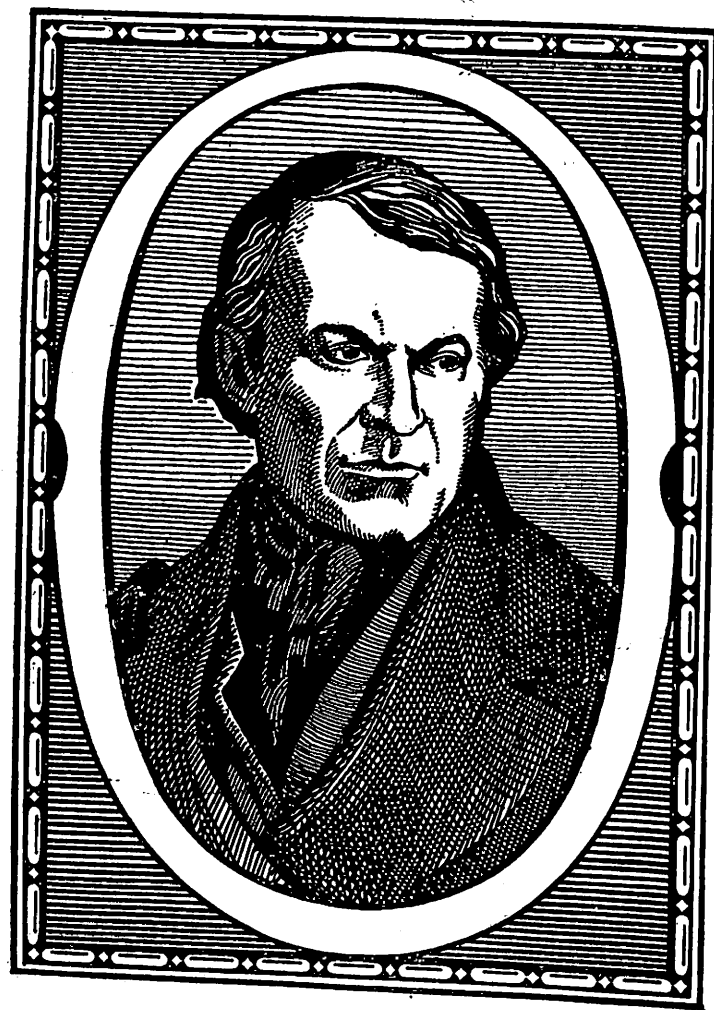

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ

ІВАН ВАГИЛЕВИЧ

ЯКІВ ГОЛОВАЦЬКИЙ

ФОЛЬКЛОРНО-
ЛІТЕРАТУРНИЙ
АЛЬМАНАХ
«Руської трійци»

РУСАЛКА ДНІСТРОВАЯ

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ
ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»

1987

84Ук1
Р88

Фольклорно-литературный сборник —
первая книга на западноукраинских землях,
изданная на живом народном языке,
гражданским шрифтом (1837).

Вступна стаття,
підготовка текстів
і примітки
М. Й. Шалати

4702590100—057
Р М205(04)—87 57.87

© Вступна стаття, підготовка текстів,
примітки, художнє оформлення.
Видавництво «Дніпро», 1987 р.

«ПОДВИГ, ПРО ЯКИЙ НЕ ЗАБУВАЄ УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД»

Такими словами закінчується вступна стаття академіка О. І. Білецького в попередніх виданнях «Русалки Дністрової» — 1950 і 1972 років. Цією високою оцінкою ми починаємо нашу вступну статтю.

То був дійсно великий подвиг: в умовах, коли всякі колонізатори твердили, що немає Галицької Русі, а є тут нібито споконвічна земля габсбурзьких монархів та польських крулів, що немає Львова, а є Львуф, Лемберг, чи Леополь, видати книжку живою українською мовою — поставити в обороні краю й народу рідне слово!

Три львівські семінаристи — Маркіян Шашкевич (1811—1843), Іван Вагилевич (1811—1866) та Яків Головацький (1814—1888), відомі в історії слов'янської культури як «Руська трійця», — видали 1837 року «Русалку Дністровую» в Будимі (Буді, яка до 1872 року існувала окремо від Пешта) в обхід цензури. З друкарні основна частина тиражу була вислана до Львова. До «Трійці» посилка, однак, не дійшла — її перехопила австрійська поліція. Книги потрапили в підвал львівської церкви Юра, а коли їх у революційному 1848 році «звіль-

нили з арешту», вони розсипалися від першого доторку. Таким чином, уціліли тільки ті примірники «Русалки Дністрової», котрі видавець, серб Г. Петрович, розпродав у Буді чи вислав поза Львів.

Іван Головацький, що теж займався літературною діяльністю, у серпні 1841 року писав братові Якову з Пешта: «Від г. Поповича (приятель Г. Петровича.— М. Ш.) відобрав-ем «Русалку Дністрову» — 170 екземплярів... Не знаю, чи всі то вже — Петрович мав не тільки всіх зіставити, крім тих, що г. Надеждін із Москви скільки на показ взяв. Напиши, що маю із ними ділати. Я думаю, коб-но як через границю перекрасти. Перечитавши «Русалку...» тепер, пізнав-ем, що за іскренні русини приготували її,—но пожалься, боже, що ся годі русинам урадувати нею!.. Куди ся не кинеш — то все лихо русинам, а ворогам радість. Нема добра на сім світі!» * Видно, І. Головацькому таки вдалося переправити книги до Львова, бо через десятиріччя, в кінці 1851 року, уже Яків посилав йому до Відня 10 примірників «Русалки Дністрової» **. На жаль, «Руська трійця» розпалася ще 1837 року, в результаті переслідувань за «Русалку...», тож невідомо, чи й сам Шашкевич, який помер у 1843 році, щось знав про книги, роздобуті І. Го-

* Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49.— Львів, 1909.— С. 56.

** Див.: Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850—62.— Львів, 1905.— С. 9.

ловацьким в Угорщині (листування між М. Шашкевичем і Я. Головацьким не виявлено).

Отже, кілька примірників «Русалки Дністрової» узяв з Буді до Москви російський критик М. Надеждін, по декілька Г. Петрович вислав до Праги В. Ганці, комусь до Відня, Земуня. Якимось чином дісталася «Русалка...» й М. Максимовичу, і він у 1841 році привітав її в «Киевлянині» словами І. Богдановича: «Во всех ты, душенька, нарядах хороша!» Один надеждінський примірник альманаху опинився в бібліотеці П. Чаадаєва і зберігся до наших днів; на ньому позначки невідомою рукою *. Очевидно, із запасу І. Головацького через Головацького Якова «Русалка...» потрапила до відомого польського бібліофіла Г. Павліковського (помер у 1852 році). Ми виявили цей примірник у відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника. Він зовсім новий, а головне — в ньому збереглися справжні обкладинки, про які не знали видавці фотокопій альманаху.

Питання про те, скільки книг «Русалки Дністрової» уникло конфіскації, не другорядне, — адже йдеться про вплив видання на культурний процес, передусім на дальший розвиток української літератури. Якщо виходити з дворазового свідчення Я. Головацького, що «Русалка...» видана тисяч-

* Див.: Каталог бібліотеки П. Я. Чаадаєва.— М., 1980.— С. 25.

ним тиражем, то на волі лишилося 200 примірників, а якщо повірити підрахункам одного дожовтневого дослідника, що загальний тираж становив 1025 одиниць*, то уціліло 225 книг. В усякому разі, примірники, що ширилися в Галичині (І. Франко, наприклад, згадував, що заборонені в його гімназійні роки «Русалку Дністровую» і поезії Т. Шевченка він нелегально позичав у професора І. Верхратського),—це переважно з тих 170-ти, про які писав І. Головацький.

«Русалка Дністровая», як «Подорож з Петербурга в Москву» О. Радіщева та інші «політично неблагонадійні» видання, підпала під заборону, а творці альманаху зазнали урядових переслідувань.

Та, незважаючи на суцільні перешкоди, «Русалка Дністровая», хай із запізненням, таки дійшла до людей, принаймні до інтелігенції, і в основному виконала місію, яка на неї покладалася.

«Русалочко Дністровая»,
Доню нещаслива,
Ізгнаннице красивая,
Дівонько тужлива!
Коб ти була іздавенька
Братчикам запіла...

Чей, уже бись-мо донині
Були очуніли,
Славой отчою в сей днині
В світі загуділи!

* Див.: Записки Наукового товариства імені Шевченка.— 1912.— Т. 108.— С. 124—127.

Так цілком слушно відзначив автор поезії про альманах «Руської трійці» Ф. Білоус*.

Письменники «Руської трійці» — Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич і Яків Головацький — черпали, сказати б, із самих низів. Усі три народилися в священницьких сім'ях, але «руський» священник у тодішній Галичині стояв невисоко і майже не відрізнявся в побуті від селян. До того ж дитинство всіх трьох пройшло в найглухіших селах, типу хуторів, і іншого спілкування, як з сільськими дітьми, майбутні письменники не знали. Гурток «Руська трійця» був організований, щоб, як казав М. Шашкевич, «підняти дух народний». «Шашкевич, смелейший от нас всех на всякий подвиг,— згадував Я. Головацький,— приобрел больше сочувствующих нашим идеям. Мы условились, что всякий, приобретенный нами и вступающий в наш русский кружок, должен подать руку и заявить честным словом, что он обещает всю жизнь действовать в пользу народа и возрождения русской народной словесности»**. Дуже швидко члени гуртка переконались, що народ вони знають «только по наслышке, а народного языка, народного быта вовсе не знают»***, і визнали за найпершу потре-

* Весна. Сборник различных сочинений стихом и прозою.— Львов, 1852.— С. 25.

** Головацкий Я. Ф. Воспоминание о Маркиане Шашкевиче и Иване Вагилевиче. // Литературный сборник.— Львов, 1885.— С. 11—12.

*** Там же, с. 22.

бу ходити в народ, збирати з його уст пісні, прислів'я, легенди, вчитися в нього мудрості.

М. Шашкевич збирав фольклор на рідній Золочівщині, захопивши до цієї справи й молодшого брата Антона. І. Вагилевич обрав собі для фольклористської роботи околиці Калуша, Стрия, Сколе. Я. Головацький обійшов майже всю Галичину, Закарпаття й частину Буковини. Не раз, як писав потім, йому доводилося їсти чорний ячмінний хліб з остюками, спати на соломі в тісній і курній хаті, кладучи під голову стару, пропахлу потом селянську свиту, яку іноді заміняв своїми чобітьми, бо на халявах було м'якше. Зате, зізнавався, глибоко пізнав злиденне життя хліборобів, яке до того уявляв собі як безтурботну ідилію.

На Наддністрянщині в часи «Руської трійці» панувала незрозуміла народові німецька мова. Коли гурток ентузіастів узявся за справу відродження «русинської» (асимілятори говорили зневажливо: «рутенської») літератури, йому всіляко намагалися нав'язати латинський алфавіт. «Авторитет літературний тих часів,— зазначав І. Франко,— не був єдиним авторитетом; побіч нього і понад ним стояв другий, далеко більший і тяжчий,— авторитет політичний і соціальний, під котрим стогнав-мучився народ. І проти тої страшної сили наважилася виступити «Русалка...» *

* Франко Іван. Зібр. творів: У 50 т.— К., 1980.— Т. 26.— С. 90.

М. Шашкевич, І. Вагилевич та Я. Головацький зазнавали цькувань, переслідувань, а то й ризикували життям. Відомо, що один шляхтич півроку висліджував М. Шашкевича, щоб «скинути його в канал» за те, що поет посмів прилюдно виступити «по-руськи».

Мова як політична зброя, таким чином, почала належно осмислюватися в естетиці письменників «Руської трійці». Це стосується і правопису. Адже «гражданка» «Русалки Дністрової» для Галичини була нечуваним-небаченим явищем! Вже самими літерами альманах декларував органічну єдність Наддністрянщини з Наддніпряниною, викликаючи лють асиміляторів.

Наскрізно демократичним був дух «Русалки Дністрової». Революційний романтик М. Шашкевич іще перед виходом альманаху в світ закликав:

Разом, разом, хто сил має,
Гонить з Русі мраки тьмаві;
Зависть най нас не спиняє,—
Разом к світлу, други жвавi!

Або:

Відкинь той камінь, що ти серце тисне!
Дозволь — в той сумний тин
Най свободоньки сонечко заблісне:
Ти не неволі сині!

Хто перед Шевченком в українській літературі виявив таку громадянську сміливість!? Це не протиставлення романтизму просвітительському реалізму

мові. Тим більше, це не протиставлення літератури на західноукраїнських землях літературі наддніпрянській (тут треба наголошувати на спільному, а не на відмінному). Це закономірність розвитку прогресивного українського письменства. «Руська трійця» скористалася творчим досвідом попередників (у Шашкевичевому «Передслов'ї» до «Русалки Дністрової», зокрема, є посилання на І. Котляревського, П. Гулака-Артемовського, Г. Квітку-Основ'яненка, Є. Гребінку, як і на М. Максимовича) і принесла в літературу нові, демократичні елементи. «Русалка Дністровая» як етапне явище української літератури була у висхідному процесі найближчою до Шевченкового «Кобзаря».

Шкода тільки, що М. Шашкевич помер дуже рано, а І. Вагилевич та Я. Головацький без нього — надто ж після розгрому Кирило-Мефодіївського товариства й придушення революції 1848—1849 років — на здобутих позиціях не втрималися. Реакція знищувала таланти, як морози весняну квітку. В поезії «Веснівка», надрукованій у «Русалці Дністровій», М. Шашкевич, очевидно, мав на увазі появу нової, народної літератури в Галичині. Мати-весна тут говорить квітці-веснівці:

«Доню, голубко!
Жаль мені тебе,
Гарная любко;
Бо вихор свисне,
Мороз потисне,
Буря загуде,—

Краса змарніє,
Личко зчорніє,
Головоньку склониш,
Листоньки зрониш,—
Жаль серцю буде».

Тоді ж, у часи «Русалки Дністрової», всі три — М. Шашкевич, І. Вагилевич і Я. Головацький — були одержимі новою українською літературою, всі щиро прагнули, аби й на наддністрянських берегах вона «зацвіла, весь луг скрасила».

Задля того щоб побачила світ перша на західноукраїнських землях народна книга, її автори змушені були поступитися публікацією в ній гострих соціальних творів. «Трійці» ж не вірилось, що їй вдасться обійти галицьких цензорів. Адже попередній її збірник, «Зорю» (1834), цензура не пропустила, бо там були портрет Богдана Хмельницького, Шашкевичів нарис про керівника визвольної війни українського народу, інші «небезпечні» матеріали.

«Русалка Дністровая», таким чином, не повністю відбиває тодішні настрої Шашкевичевого гуртка, і все ж вона, за словами І. Франка, «була свого часу явищем наскрізь революційним» *.

Чого тільки варте прославлення в ній опришків (хай це слово й не назване) як народних месників! Ідеться про романтичне оповідання М. Шашкевича «Олена», яке автор, очевидно з цензурних мірку-

* Франко Іван. Зібр. творів: У 50 т.— Т. 26.— С. 90.

вань, найменував казкою. Буржуазні історіографи, насаджувачі «офіційної думки», постійно твердили, що опришки — звичайні розбійники, а тут — уперше в друкованому виданні — по-новому, по-народному: месники за людську кривду! Зв'язковий опришків, бандурист Данилко, запрошуючи героя оповідання Семена до опришківської ватри, говорить: «Не страхайся, не такий дідько страшний, як го малюють. Приступи, тадже ти... не враг, не бусурман, лише бідний селянин». Натомість пани та їх посіпаки — «грабителі, вражі сини». Грабіжник-пан із Дубровнич довго-знущався над селянами-кріпаками, та діждався розплати: ватажок опришків «буй-тур» Медведюк «ясним топірцем... вигнав вражу душу лукаву негідника щілиною в голову». Селяни в оповіданні діють заодно з людьми Медведюка.

У поглядах на опришківство М. Шашкевич стояв на демократичних позиціях. Він правильно розумів, що причини опришківського руху — в панській експлуатації, нестерпності умов селянського існування.

В українській літературі після М. Шашкевича гідно звеличив вождя опришків Олексу Довбуша аж Ю. Федькович. Видатний співець із Буковини мріяв створити про нього епопею на зразок української «Іліади», де «становисько Добоша» було б піднесене «до універсального народного героя»*.

* Див.: Галичина й Україна в листуванні 1862—1884 рр.— Харків — Київ, 1931.— С. 354.

Здійснити задум не вдалося, але низку цікавих присвят на цю тему поет написав.

Це в літературі. А в народній творчості Олекса Довбуш здобув широку славу ще за життя. Першим публікованим твором про нього була відома народна пісня «Гей, попід гай зелененький» у «Русалці Дністровій». До того ім'я славетного опришка хіба лише лайливо згадувалося в кількох польських історичних оглядах чи німецьких офіційних документах. До речі, один із персонажів Шашкевичевого оповідання «Олена» — опришок Бойчук. Прийнято вважати, що письменник мав на увазі реальну особу — товариша й наступника Олекси Довбуша у керівництві опришківським рухом Івана Бойчука.

Такі, сказати б, соціальні наголоси в Галичині відразу після варшавського збройного повстання 1830—1831 років були неабиякою сміливістю і звучали гостроактуально. Та й чого варті в «Русалці Дністровій» народні пісні про козаччину, зокрема про Морозенка, тим більше при такій заяві М. Шашкевича на початку літературного розділу альманаху:

Заспіваю, що минуло,
Передвіцький згану час,—
Як весело колись було,
Як то сумно нині в нас!
(«Згадка»)

Щоб простежити логіку думок М. Шашкевича у цьому напрямку, наведемо фрагмент незакінченого

його твору, датований приблизно 1833—1835 роками: «Славні руської могилоньки ще лицарів хоронять. Колись борби козацької — нині тишина. І гриміло, і дудніло... Лучша борба нещаслива, як нинішня тихота; в борбі була надія, а нині знила...» * Знову ж таки: хто перед Шевченком так недвозначно висловився про необхідність збройної боротьби з гнобителями? Чи ж не є це прямою ознакою демократизму в літературі?

Грецьке слово «демократія» означає: народо-владдя. Характерно, що свою оригінальну творчість українські романтики взагалі, а поети «Руської трійці» особливо, розцінювали як похідне від творчості народної. Коли німецькі та польські асимілятори (польська шляхта верховодила в Галичині й при цісарській Австрії) «аргументували», що не може бути мови про «русинів», оскільки нема «русинської» літератури, М. Шашкевич протиставив їм народні пісні: у вас, мовляв, поети співають народові, а в нас... народ співає поетам. Не випадково у «Русалці Дністровій» на першому місці стоїть розділ «Пісні народні», а вже потім ідуть розділи «Складання» (оригінальні твори «Трійці»), «Переводи», «Старина». Та й весь альманах, хоча він фольклорно-літературний, має підзаголовок «Ruthenische Volkslieder» («Рутенські народні пісні»); очевидно, цей «додаток» зробили в друкарні без відома поетів «Трійці». А в «Передслов'ї»

* Шашкевич Маркіян. Твори.— К., 1973.— С. 119.

М. Шашкевич зазначав: «Мали і ми наших півців і наших учителів, але найшли тучі і бурі — тамті зацімліли, а народові і словесності надовго ся здрімало. Однак ж язик і хороша душа руська були серед Слов'янщини...» За «Передслов'ям» у «Русалці...» вміщено Вагилевичів «Передговор к народним руським пісням». Тут, зокрема, говориться: «Нарід руський один з головних поколінь слов'янських... Руський нарід був великим і величаним... Руська земля честь і славу мала... Із Запорожжя лицарських діл гомін зашибався високими курганами по всій Русі, а з Бескидів і всяких сторон розбігалися мстиві молодці (месники-опришки? — М. Ш.) за печальную неволю мирян». Отже, весь альманах був пройнятий широю турботою про народ.

«Русалка Дністровая» визріла не тільки на галицькому ґрунті, але й на основі культури, творчої на Наддніпрянщині, — бо в орієнтації на рідний народ письменники «Трійці» мали на увазі всю Україну; бо серця авторів альманаху в своїй любові сягали значно далі: «побратимі... люди» живуть і «поза Волгу, за Дунай», писав М. Шашкевич у вірші «Згадка».

Без «Русалки Дністрової» не було б, принаймні, такої широкої дороги Івана Франка (хтось мусив затратити сили й талант на початки), а без Франкової геніальності, чи треба казати, як багато втратила б українська література. Про цю закономірність забувати не можна, а отже, те, що

«Русалка...» — явище загальноукраїнського літературного процесу, повинно бути найпершою, вихідною тезою.

До речі, саме письменники «Руської трійці» порушили в літературі ідею возз'єднання українських земель. До здійснення цієї ідеї від «Русалки Дністрової» треба було йти ще понад сто років, і провісники додавали наснаги на цьому шляху.

Демократизм виявляється в боротьбі за народ, в даному разі за його культуру, але в боротьбі не тільки естетичній, а й виразно політичній. Першим гостро політичним виданням в обороні прав українського народу була в дошевченківський період брошура М. Шашкевича «Азбука і abecadło» (Перемишль, 1836). Автор рішуче виступив проти запровадження польського алфавіту (латиниці) до «руського» письма. «Вопрос о замене русской азбуки на польское абецадло не маловажен,— писав згодом про ті часи Я. Головацький.— То вопрос о существовании: быть или не быть русинам в Галичине. Прими галичане в 1830-х годах польское абецадло — пропала бы руская индивидуальная народность»*. І. Вагилевича так само турбувало політичне становище народу, але той більше, особливо після розпаду «Руської трійці», помилявся. До кращих його творів на «русько»-патріотичну тему належать недавно опубліковані «Думи», написані польською мовою. Можна лише уявити,

* Литературный сборник, 1885, с. 20.

наскільки б зросла політична сила «Русалки Дністрової», якби у ній було вміщено прямо тематичну «думу» «Дністер»!

«І така почалась розмова між батьком Дністром і дочкою Липою:

— О батьку Дністре! Де престол златокований галицьких славних князів? О, могутні князі Галича в борні за край руський і віру мечами шукали слави!..

— О дочко Липо! Старі часи минули і вже не вернуться. Вітчизняний престол князів галицьких нині в Кракові, в польського круля. Польська шляхта поділилась землею Руською; латино-католицьке духовенство молиться за поляків — не за люд руський...

— О батьку Дністре! Чи Кракову завжди бути столицею, а польському крулю повелителем для Русі?

— О дочко Липо, мовчи!..»*

Надзвичайно сміливим виявом соціального, політичного протесту була брошура Я. Головацького «Zustände der Russinen in Gallizien» («Становище русинів Галичини»), видана через дев'ять років після «Русалки Дністрової» в Лейпцігу. Німецька мова видання робила його широко доступним представникам влади — на що, власне, й розраховувалося. «Сам собою народ,— писав Я. Головацький

* Шашкевич Маркіян, Вагилевич Іван, Головацький Яків. Твори.— К., 1982.— С. 163.

про українців Галичини,— по-молодецьки свіжий, тямущий, меткий і здібний до всього, сприятливий до всякого інтелектуального розвитку... І при тому жахлива невідповідність! Немає літератури, не чути ідеї спорідненості слов'янських народів, і що найприкріше — не видно надії на краще майбутнє... Передусім бракує русинському народові здібних вождів та керівників, осередку та органічного зв'язку окремих частин; русинам, що звуться освіченими, бракує потрібної суми моральних сил, розуміння справи любові до батьківщини, самопожертви. Народ, розірваний, пригноблений, мовчазно живе, несвідомий, своїми інтересами, а вожді його, зденаціоналізовані й відчужені, заколисують його далі в цьому сні... Австрія успадкувала цей народ ...як пригнічену й розірвану націю, якою є вона й понині. Народ без прав, без освіти, без школи, залишений напризволяще, на сваволю поляків, точніше аристократів, що звалися поляками, та на опіку самої природи» *.

Зрозуміло, під подібними творами автори при звищ не ставили. М. Шашкевич видав брошуру «Азбука і abecadło» зовсім анонімно, а Я. Голо вацький у своєму виданні сховався за псевдонім Гаврило Русин...

Загальнонаціональна заслуга письменників «Ру ської трійці» полягає насамперед в «обґрунтуванні

* Zustände der Russinen in Gallizien. Ein Wort zur Zeit. Von einem Russinen.— Leipzig, 1846.— С. 4—5.

необхідності демократичного розвитку літератури на народній основі» *. У їхніх творах, і зокрема в «Русалці Дністровій», цю народну основу в знач ній мірі забезпечував романтичний фольклоризм. То був, звичайно, ще не революційний демокра тизм — його початок на Україні пов'язаний з іме нем Т. Шевченка. То був ступінь, необхідний для розвитку революційного демократизму.

Михайло ШАЛАТА

* *Иваньо И.* Очерк развития эстетической мысли Украин- ны.— М., 1981.— С. 147.

РУСАЛКА

ДНѢТРОВАЯ.

РУСАЛКА
ДНѢТРОВАЯ.

Ruthenische Volk-Lieder.

У БУДИМЪ

Письмом Корол. Всеучилища Пештанского

1837.

Ne z mutného oka,
z ruky pilné naděje kwitne.

Kollar¹

ПЕРЕД СЛІВ'Я

Судило нам ся посліднім бути. Бо коли другі слов'яни верха ся дохаплюють і естли не вже, то небавком побраються з повним ясним сонцем, нам на долині в густій студеній мраці гибіти. Мали і ми наших півців і наших учителів, але найшли тучі і бурі — тамті занімили, а народові і словесності надовго ся здрімало. Однак ж язык і хороша душа руська була серед Слов'янщини, як чиста слеза дівоча в долоні Серафима.

Зволила добра доля появитися і у нас збіркам народних наших пісень і іншим хорошим і ціловажним ділам*.

* «Энеида, на малороссийский язык переложенная И. Котляревским», тричі виданая — 1798, 1808 і 1809 — в С.-Петербурзі.
Князя Цертелева «Опыт собрания старинных малороссийских песен». — С.-П., 1819.
«Малороссийские песни, изданные Михаилом Максимовичем», Москва, 1827. Той же издал: «Украинские народные песни», Моск., 1834.

Є то нам як заране по довгих тьмавих
ночах, як радість на лиці нещасного, ко-
ли лучша надія перемчить скрізь серце
єго; суть то здорові, повносільні рістки,
о котрих нам цілою душею дбати, огрі-
вати, плекати і зрощати, док під крилом
часу і добрих владнувателів хорошою і
кріпкою засівають величею.

Не журися, Русалочко з-над Дніст-
ра, що-сь не прибрана, в наряді, який від
природи і простодушного, і добросерд-
ного народа твого приймила-сь, стаєш
перед твоїми сестрицями. Они добрі, ви-
бачать ти, приймуть тя і прикрасять.

Сказати нам дещо о правописі сей
книжечки. Хочемо зачинати, проте зна-
ти нам конче, яке теперішньому мові
істинное лице. Задля того держали-смо
ся правила: «Пиши — як чуєш, а чи-
тай — як видиш». Із сего огляду при-
ймали-смо сербське *у* (ви *у* — *wydz*)
і волоське *ѣ* (*аѣ* — *av*, *Erazm Rotterd.*—

«Запорожска старина», Харків, 1833—1834, IV часті.
«Малороссийские повести», изд. Основ'яненком в
Моск., 1834.

«Малороссийские пословицы», Харків, 1833.

«Приказки малороссийские», изд. Гребінкою, С.-Пе-
терб.

аи; *еѣ* — *ев*: співаѣ — *spiwav*; душеѣ —
dušev), а *є* завсїда в силі *је* або *ѣе* упо-
требляєм (моє — *moje*, земле — *zemlě*,
загородє — *zahorodě, zahorodie*).

Поклонися, Русалко наша, низько
всечестному сподареві Ніколі Верещин-
ському², що тобі звелів родитися, і всім,
що тя пристроїли піснями народними і
стариною, іменно: трудолюбивому Ми-
рославі Ількевичеві³, потім Правосла-
вові Ковбкові⁴, Івану Білінському⁵,
Маркелу Кульчицькому⁶, Мінчакевичу⁷
і іншим. Честь їм най буде і слава, а в
руських дітях — найусердніша подяка!

Войцеховича «Малороссийский словарь», поміщений
в «Трудах Моск. общества любителей российской сло-
весности», ч. 111, 1818. В «Известиях рос. Акад.»,
в книжці 7, читаєм, що Академією куплений «Сло-
варь малороссийский» поручен от Академии господи-
ну, члену оной, Николаю Ивановичу Гнедичу и при
нем двум любителям словесности, знающим малорос-
сийское наречие и согласившимся из усердия к общей
пользе содействовать в сем труде, а именно — господи-
ну Капнисту и князю Цертелеву.

Піють також хорошо руським мовою... Гулак-Арте-
мовський, Тома Падурі і інші.

Про маленько місця лише наблиняєм о граматич-
ках — Павловського (Моск., 1818), Лучкая («Slavo-
Ruthena», в Будимі, 1830), Левицького (в Перемиш-
лі, 1834); о ділах — Wacława z Oleska «Pieśni polskie
i ruskie ludu galicyjskiego» (у Львові, 1833) і Лозин-
ського «Ruskoje wesile» (в Перемишлі, 1835)⁸.

ПІСНІ НАРОДНІ

Pjsně národnj gsau negpewněgsj základ oswěty,
žiweł wzdělanosti, podpora národnosti, štit a ozdoba
řeči.

Kollar, w ohlašenj Zpiewanek⁹

ПЕРЕДГОВОР

к народним руським пісням

Нарід руський¹⁰, один з головних поколінь слов'янських, всередині меж ними розкладається¹¹ по хлібородних окресностях з-поза гір Бескидських за Дон. Він найширше задержав у своїх поведінках, піснях, обрядах, казках, прислів'ях все, що йому передвіцькі діди спадком лишили; а коли другії племена слов'ян тяглими загонами лютих чужоплеменників печалені бували і часто питома власть ріками крві теряних чад пересякала, коли наслідок схилили в'язи під окуви залізні і лишилися самостоянства, Русь заступлена була Бескидами, що ся на низу ланцями пов'язали, і огорнена густими і великими ріками, що, як сестриці, почіплялися за руки.

Гори, як велети, ріки, як сян^{*}, Слов'янина вколо білим богом стерегли сидий передвік, злучали русинів, і серед нападів вражих були засіком народа — не чим їх¹² так часто в піснях поминають і величають. Свята Русь була селом райських птиць і дивів; ясні небеса одівали ю чистою опанчею, мир віддихав любов'ю. Руський нарід був великим і величаним; порозумів, обняв природу, чтив і до серця ю пригортав — і був мир, і гаразд, і любов взаїмна.

Сюда належать небиличні і обрядні пісні.

Хрест на землю руську не внесено напрасно; і хоч місто храмів звелися торонкії церкви, священники співали службу божую бесідою власною народа; не гороїжилися, не ставилися панами, лише перед сотнями літ, як ще й днеська, жили з мирянами, мов отець з дітьми, були їм друзями, поділяли смуток і радість під їх низькими стріхами. Не було, хто би забирав давні поведінки і затирав з молоком виссані чувства; проповідачі, витеребляючи поганство, не перли чужої душі в нарід. Руський нарід правое світ-

^{*} Сян — полоз, смок (draco). Примір: «Mater ver-
bogit» — словар старочеський, із X століття, іздан
у Празі, і «Rukopis kraledworský», в «Суді Любуши-
нім». Се слово придержалось у нас досі у назві ріки,
під Перемишлем пливучой, бо дуже викрутом (вужем)
іде.

ло вняв в серця колокучі, а, окрашаючи его поверхное лице влюбленими красотами, не запорчав его внутренної чистоти ціло.

Світ ясний всякими барвами буйно-буйно процвівав. Доколя різні рукоділа ставали, Перемишль зростав широко і вступляв на вершок, все зарівно обнявши; бариство великое пов'язало руський нарід межі собою і з чужими поколіннями далеко і широко — не чим і Русь вся наповнена була іміннями безчисленними і неперебраними статками.

А коли руський нарід під верховодом Великого князя в одно тіло ізріс, гостинці вшир і вздовж покопано і правду з простих серць і давніх поведінків установлено, а Руська земля честь і славу мала.

В той час на ложах бояни пускали по десять соколов на стадо лебедей, а з уст виливали почесну славу витязів хоробрих і уми поострювали мужеством, а умці черкали золотими буквами пісні і чуднії казки; зо сотних церков Києва блищали золотії хрести понад облаки, а по майданах вовновались тьми хоробрих молодців; князі, сидячи в золотих стільцях, веліли отрубляти походи далекі, а залізнії полки носами орали море Руськое^{*} — не чим в обрядових піснях

^{*} Так давно звалось море Чорное. Нестор.

так много згадок о князях, княгинях, о боярах, о едамашках, о ковальчихах, що золото кують, і о інших ремісничках, котрих у великій почесі мали.

Лиш скоро стали сварні князі к р а м о - ли кувати, і Русь дробилася і падала, а тьми торонкі дивих орд набігали кровавими путями і красні царини руської кінськими орала копитами, а райській птиці, сполошені, улетіли далеко — та й гаразд із ними.

А коли татари сірими вовками на землі Руській загніздилися, зійшла на ню недоля. Густії осаді трупами устелили, а ріки крвою ударили. Недосіченого, невиконеного миру бідні послідки, лишивши курища давніх городів, утікали в гори і засікалися у печерах, і були в повній невгоді, без пристановища, принуджені з вовками сіпатися о поживу і з бур'янів варити страву. Тут розродившись, зступали знова на долину, але зступали по новую недолю, бо були лукавії хіснолюбці, которі, приставши до ворогів, чуженіли, а здвигшись з ними, кували чіпи своїм браттям. Ночами оточували небеса луни горящих сіл, а вітри заносили зойк стинаного і полоненого миру; а коли зоря розсвічала день білий, гонили гайдуки мирян півсонних на лани понужателів — із народа побратимого, — томили гірш татар: кравий піт обливав буйний полон, а глумлених тяглими роботами дротя-

ними нагайками наперано. Тим ділом русин в навалі-горесті спинився і в журбі став думати над своєм недолев ужаснов; но тая щораз ся переповняла, потері учащалися; непевність була в іміннях, гірко придбаних, — не щоби і у власнім житті, і стільки любимої родини, жінок, дочок та синів, на котрих люті, остроемі нападали яструби.

Так много ужасної недолі — відси, на против, буйні привиди руської душі і красна природа, зелені погар'я, цвітущі царини, гноєні кістьома дідів, ниви золотоколосі, повні божого дару, — а знова горблячіїся могили на рідних батьках та браттях, тямка минулої честі, гаразду і великості Русі конче наділяли руський нарід, в'язали до любої отчини і поперли го в вир життя, повного ділання і дикої боротьби з падею, і він, сте-раючийся, тягло дерся, з кравими грудьми, та іскав привернення перішніх, щасливих вермен.

Так нарід руський прославлявся, гараздував, бідився, боровся, розбивав тугу і надіявся — таким конче і гадкам его, і п і с - н я м бути.

В д у м а х розцвітає лицарськими ділами буйність, зв'язана з переповненням внут-реннім призраком; они суть найчеснішим об-разом борючихся і загибаючих стратенців. Із Запорожжя лицарських діл гомін заши-

бався високими курганами по всій Русі, а з Бескидів і всяких сторон розбігалися мстиві молодці за печальную неволю мирян. Чистий воздух і красні окресності творили мир гарний і шпаркий, ум одівали буйними гадками, насадили в серця сильніі чувства і розцвіліі призраки, а русин все, що видів, що терпів і що діяв, виливав словами — а виливав з повної душі; а в яким уклався состояню в закорінках свого викопування ся з-під намету горесті і насилля, так строїв і свій голос, і свої співанки, і розділив їх, як зажегнене світло, в різнобарвих цвітах горящее; і се здвигло его ще вище.

М у ж а ц ь к і ї д у м и ¹³ суть по найбільшій часті биличними і вовнюють буйною та й дикою силою. Муж, закликаний падею, славою або справою народа, лишає родину, що го любила, виплекала, вилеліяла солодкими словами, їде на крвавий пир; сестри му коня виводять, сидельце виносять, а родина ціла виводить го, слезними очами і журними гадками благословлячи го, на широкі степи. Тамка розговорюєся з конем, випитуєся птиць; в серце вкопуються тоски печальніі, чоло розорює жаль; а, попертого в вир недоли, дощі дрібні полочуть, густі терни розчісують, а буйні вітри осушують. Зійшла блідая зоря; молодці на ворон-конах полетіли на Чорний шлях, і нав'язали не одну сотню

татар — і тогді буйна радість розляглася піснею по степах. Або, огорненіі тьмами татар, з розтолоченими чашками, в крві постелили собі перестільницю... Ворон-кінь вірненький вбився по коліна в землю, припав до ніжечок свого пана, а сизий жероїдний орел осів на лоб, наступав на кучері і випивав очі. Смерть на побійці була у него жениханням, лише журба родини сумує го; тішить ю медівними словами, прощає стару неньку, що ся над ним розпукає. Гетьман прощає військо, товаришів і отечину.

А коли вечором місяць блідий серед звідз меркотючих мріє, дід сивобородий з кобзою сів при могилі, глянув по костях, що ся межи травою біліють, задумав і заспівав сумную думку; або, при ватрі обступлений молодцями, прославляв досадними словами і сильнішим, ніж на могилі, голосом минуліі літа і минулих витязів.

Д у м к и (пісні жіноцькі) провівають буйною гарністю і зажегненими чувствами, пов'язаними з журбою і тугою. Дівочі чувства стеляться в них хрещатим барвінком, крутая рутка узеленяє терновіі вінці страсті, дивная боротьба з невідмінним присудом проколюєся з них. Обмана козаків, лихая падь, що милого забрала, злидні, що го побили, або смерть, що го загорнула, розсерджує дівичю, що ся цілою душею влюбила,

обгортає розпукою; серце, зайшлоє крвлею, ние, сама розбиваєся о камінь, під землею западає, під воду йде. Обманена ли зрадливим козаком (легінем, молодцем), заметує го жаркими клятвами або, не вдаючися в тугу і розпуку, надієся прикликати го назад: скаче в городець, копає зілля, що під білим каменем росте, чарує молодця, котрий наглом прилітає і стаєся добродушною посмішкою милої, що ся его наворотом радує.

Козак вірний пускаєся на війну іти; мила, відпустивши его, хочачи й не хочачи, лишаєся з журними гадками — тужна пісенька розлягаєся сумними ярами; лишена виступає на високу могилу смотрити, чей милий не їде, висилає сиві соколи та чорні ворони по вісті, котрі або вертають і тішать, або місто них сивенька зозуля сумно закує погибель милого. Тоді она попалася багатому лютому нелюбові або якому пройдисвіту, тоді з усихаючих грудей тосклі викопуються вздохи, душа в гореванні літає поза гори і снить впів'явно о миленькім — згадка й туга сумною піснею о погиблім спливає. Другий, дочувшись на чужині, що мила присилувана вінчатися з іншим, найчастіше з багатцем, не вертається у свійню: розбиває тугу степами поза Дніпр або, присівши у могили, загомонить думку о щастю, що сплило, — а пісня, що нею молодець тужить по своїй небо-

зі, не відличається від думки, що ю мила співає у тузі по милім*.

Любовнії пісні, де нема провини туги, провівають гарною любовістю, веселою буйністю, нетямливим веселієм і суть поскочні до танку.

До жіноцьких пісень причисляються всі обрядовії. В сих не той смуток і горість, що в думках. Півці ними забувають залізне життя і проливаються повними чувствами. Там видиться інший світ: на чудних крилах летить гадка в передвік — любая свободна нетямка огортає душу; в них являється русин істинним слов'яном, не любуючим собі в борбі, лише в тихенькім домашнім гаразді.

На всякое верем'я года суть обряди, суть пісні: воскреслая весна, настаюче літо, обжинки, кінець всім роботам і інші скликають молодих і старих всього села в посвячені місця, нині коло церкви, на оболоню, також у гай; кладуть огні; молодці грають своїм способом, а дівиці йдуть танком і співають пісні безконечні, бо і танок безконечний. Лиш танок обрядовий і голос

* Межи думками, що розжареними страстями промовляють, а думами, діянням і борбою жегущими, нельзя загородити межу. Они дивним способом хаплют і обнімаються без розлуки (не включаючи тут чисто быличних): найчастіше розговорюються дівиця з легінем, син з матір'ю і пр., а каждое — своєю душею.

до пісень обрядових не строїться так, як танок і голос корчемний. В буйній радості розсипає руса красавиця ясні бинди, як дугу по небесах, тає чувствами, що ся місячним мрінням в гарній бесідливості з єї медових проливають усточок; а чим душа вовнюєсь — то й на лиці, і в танку, і во всякім пометі тіла являєсь; так, наприклад, в гаївці «Ой Данчику, Білоданчику» стояча серед круга подружечків дівця, що проспівують — тоє діє: розчісує косу руками, погладжує брови, злегенька підскакує і вибирає одну з круга на своє місце всередину.

Пісні обрядові лишились чесним, святим віном дідів передхристових; склад їх не теперішній, імена нечувані й незнакомі. В них зустрічаєм много згадок о богах слов'янських, о раю, райських птицях, райським дереві, о гаях. Самі імена — ладкання, купайла, коляда (колядки зовуть також громадськими піснями), гагілки (гаївки, веснівки), русалки (троїцькі пісні), щедрівки — свідчать тому. Пісні тоті суть золотим послідком щасніших веремей, коли ще сама лише природа промовляла до руської душі, а він [русин] ю сильно нагортав у свої нідра. Тоді дух вививався під небеса, під сонце, місяць і зорі і братався з ними,

прикликав їх на землю, прикрасив ними обряди Лади і вплив їх до ладкання; або, злинувши бистрим соколом, літав поза грающее море, набирав золота на крила золотити княгиню і приносив кудерне деревце, що ся в рай похилило і сильненько зацвіло долею будучою; квітка тая сіяла у короваєві, як місяць, ясним, затиканим зіздами, — все тоє являє домасі гаразд будущий. У ладканнях проколюєсь також туга, лиш не такого зарубу, як в думках. Жаль за родиною, за зільничком, за вінцем дівочим, лякаючися лихого свекра, тулить надія щастя, маючого настати залюбимим. Із сего огляду передом ідуть сиротинські пісні.

Перед сотнями літ князі, княгині, королі, бояри увеличали Руськую землю; паволоки, едамашки, шовкові свити, золотокущі ковальчики і інші реміснички, котрі народові многочесними були, посвідчали о непослідній славі дідів наших. Пам'ятник тому великий стоїть досі і перестоїть нас і наші діти — у піснях обрядових.

(Виймено із ширшої розправи Далибора Вагилевича)¹⁴.

І. ДУМИ І ДУМКИ

...Co się stało?
Gdzie to naszych dum połowa?
Zaporozskich dziś tak mało!
A miłośna ta lub owa:
O trzech zorzach, trzech krynicach,
Siedmiu wodzach, stu dziewicach.
Reklbyś, że te dumy z laty,
Przenuciwszy błogie chwile,
Przenuciwszy smutne straty,
Z ludźmi głuchną gdzieś w mogile.

Bohdan Zaleski¹⁵

1

Ой поїхав Романонько
До Сучави на ярмарок.
Там сострів його турок:
— Ой Романе, Романоньку,
Чи маєш ти родиноньку?
— Ой маю я родиноньку —
Одну сестру Оленоньку.

— Ой Романе, Романочку,
Продай сестру Оленочку
За коники воронії
Та за сідла золотії,
За вуздела шовковії
І за станлі золотії;
Дам ти коня вороного,
На другого — срібла много...—
Прийшов Роман додомочку,
Склонив на стіл головочку
Та й гадає си думочку:
Чи продати Оленочку?..
Встав, зірвався, пішов з шумом,
Тільки вихор за ним свиснув,
До щ ударив з ясным громом —
Роман з очей навек згинув!
Сестра, бідна, ся дивує,
Певна, глядить кінця тому,
Серце їй ся крає з жалю,
Що Романа нема дома...
Іде Роман додомоньку,
Спустив наділ головоньку.
Вийшла сестра Оленочка,
Питаєся вона его:
— Ой братчику Романчику,
Де ти того коня узяв?
— Мені турчин подарував;
Дав ми коня вороного,
Дав другого, злота много.
Ой сестричко Оленочко,

Та світлоньки повимітай
І в покою позакаджай.
— Ой братчику Романчику,
Тадже завтра не неділя!
— Ой сестричко Оленочко,
Помий двори мостовії,
Застель столи кедровії,
Помий і миски срібнії,
І ложечки золотії.
— Ой братчику Романчику,
Тадже завтра не різдво!
— Ой сестричко Оленочко,
І світлоньки повимащай,
Вікна красно повитирай.
— Ой братчику Романчику,
Тадже завтра не великдень!
— Ой сестричко Оленочко,
Русу косу собі ізмий
Та й красно собі заплети —
Гостей завтра сподівайся!..—
Ах, погляне вона в поле:
— Ой братчику Романчику,
Що то в полі за димове?
Чи то вірли крилма б'ються,
Чи овчарі з турми гонять?
— Так, сестричко Оленочко:
Вірли крилма землю збили,
Порохами скопотили.
— Ой Романе, Романоньку,
Що то в полі за димове?

Чи то вірли крилма б'ються,
Чи овчарі з турми гонять?
— Ой сестричко Оленочко,
Скажу тобі правду ширу.
Тото в полі не димове,
Ні то вірли крилма б'ються,
Ні овчари з турми гонять,
Лиш то турки і татари —
А всі твої суть бояри...—
А Олена як то вчула,
На слугу вірну крикнула:
— Ой кухарко, кухарочко,
Дай ми ножа остренького
До завоя тоненького! —
Тонкий завій укроїла,
Ніж у серце си встромила.
Ой надбіг брат Романонько:
— Ой сестричко Оленочко,
Що ж ти собі ізробила!
Нащо ж ти ся та й пробила? —
Вона йому відповіла:
— Лучше тутки погибати,
Ніж з турками пробувати...—
Приїжджають турків много
До Романа на подвір'я:
— Отвори нам, Романоньку,
Ідем до тя у гостину;
Чи дасиш нам, Романоньку,
Твою сестру Оленоньку? —
Ой не вийшов Романонько,

Вийшла тільки кухаронька.
— Ой де той ваш Романонько? —
Питаються турки єї.
— Ой поїхав Романонько
Та й до ліса по дрівонька.
— А де ж тота его сестра,
Его сестра Оленочка?
— Днесь завій собі кроїла,
Ніж у серце си встромила. —
Вбігли турки до світлоньки —
Видять тіло Оленоньки.
Взяли турки Оленочку,
Витягнули на подвір'я
Та й взяли до ней стріляти,
А потім в штуки рубати,
Що аж калинові луги
З великої дуже туги
Зачали ся розлягати.

2

Чому, кури, не пієте?
Чому, люди, не чуєте?
Турки село зрабували,
Громадами людей гнали...
Ой вийду я на могилу,
Подивлюся у долину:
Ідуть турки з татарами
І людьми ся поділяють.
Припалася зятю теща.

Він сам їде на конині,
Тещу веде по тернині;
Сліди кровця заливає,
Чорний ворон залітає,
Тоту кровцю іспиває.
Ой привів ю додомоньку:
— Вийди, вийди, туркенонько, —
Привів-ем ти кухароньку,
Привів-ем ти невольницю,
Від Галича робітницю. —
А вона ї та й завела,
Три роботи загадала:
Оченьками стадо пасти,
Рученьками кужіль прясти,
А ногами колисати. —
Вона дитя колисала
І дитині приспівала:
— Люлю, люлю, татарчатко,
А по дочці та внучатко.
Бодай стадо виздыхало,
Бодай кужіль попеліла,
Бодай дитя скаменіло! —
Учув тото вірний слуга:
— Чи ви чули, панянонько,
Як вам кляла кухаронька:
«Бодай стадо виздыхало,
Бодай кужіль попеліла,
Бодай дитя скаменіло!»?
Вбігла хутко туркенонька,
Вбігла боса, без пояса,

Та вдарила по личеньку
Свою рідну матіноньку.
— Доню моя прелюбезна!
Не тільки-м тя годувала —
По личеньку-м тя не била.
— Мамко ж моя старенькая,
По чім же-сь мя іспізнала?
— Як тя баба в купіль клала,
На груди ти іскра пала,
І по тому-м тя пізнала.
— Мати моя, мила мати!
Скидай з себе тії лати,
Возьми дорогії шати,
Будеш з нами панувати.
— Ліпші мої вбогі лати,
Ніж дорогі твої шати.
— Мамко ж моя старенькая,
Чи будеш тут панувати,
Чи поїдеш в рідні краї?
— Я волію бідувати,
Ніж з тобою панувати...
— Слуги ж мої та й вірнії,
Пряжіть коні воронії,
Везіть мамку в єї краї!

3

Гей попід гай зелененький
Ходить Добуш молоденький.
На ноженьку налягає,

Топірцем ся підпирає
Та й на хлопці покликає:
— Ой ви, хлопці, ви, молодці,
Та сходіться разом д' купці;
Бігом, хлопці, рада — бігом,
Западають стежки снігом.
Уставайте всі раненько,
Убирайтеся борзенько
У постолі шкірянії
І волоки шовковії,—
Щоби Кути не минути,
До Косова повернути.
Ходіть, хлопці, та й за мною,
Та й угору, і — скалою,
Бо підемо та до Дзвінки,
До Стефанової жінки.
— Ой Добушу, ти пане наш,
Там пригода буде на нас!
Бо куда ми лиш бували —
А ми зради не видали;
Тепер зрада та й над нами,
Молодими козаками.
— Но на мене не вважайте,
По дві кулі набивайте...
Станьте, хлопці, під ворота,
А я піду під віконце:
— Чи спиш, моє любе серце?
Чи спиш, серце, та чи чуєш,
Чи Добуша заночуєш?
Чи спиш, серце, та чи чуєш,

Ой чи сама ти ночуєш?
— Ой я не сплю та все чую,
Розбійника не зночую!
Ой я не сплю, но все чую,
Бо вечероньку готую.—
Лиш нема Стефана дома —
Ще вечеря не готова.
Буде вона дуже пильна
І всім людям буде дивна...
— Чи ся кажеш добувати,
Чи будеш сама втворювати?
— Не кажу ся добувати
І не піду отворяти.
— Пусти, суко, враз до хати,
Щоб дверей не виваляти!
— В мене двері тисовії,
В мене замки сталевії.
— Не допоможуть замки твої,
Як підложу плечі свої!..—
Взявся Добуш добувати,
Взяли замки відлітати;
Скоро Добуш двері вхилив,
Зараз Стефан в серце стрілив —
В праве плече, в саме серце,—
Добушеві кровця тече.
— Ой ти, гицлю, ти, Дзвінчуку,
То ти-сь мя звів через суку!?
— Треба було не гуляти,
Суці правду не казати,
Ой бо в суки тільки віри,

Як на бистрій воді піни!..—
Ще встав Добуш, вийшов з хати:
— Треба, хлопці, утікати!
Приближіться ближче д' мені —
Ой, як же тяженько мені!
Ти, Іване Салагірський,
Бери мене по-легінськи.
Возьміть мене на топори,
Занесіть м'я в сині гори,
В сині гори занесіть м'я,
На біл камінь положіть м'я,
В Чорній горі положіте,
А самі ся розійдіте;
Срібло, золото забирайте,
А самі ся розходжайте —
І топірці занежайте,
І крові не проливайте:
Людська кровця не водиця,
Проливати не годиться!
— Ой Добушу, ти пане наш,
Велика пригода на нас.
Де ж ми будем зимувати?
Пішли б ми в Угорщину,
В далеку Україну,
Но і там зле зробили,
І там ми си пришкодили,
Бо хотіли царя вбити,
А царицю з собов взети.
Впали ляхи — всіх забрали,
Руки назад пов'язали,

До коней поприпинали.
Ой Добушу, ти пане наш,
Велика пригода на нас!
Де ж ми будем зимувати,
Тото літо літувати?
— Ой в Чернівцях на риночку
В тяжких дибах, в залізочку;
Там будете дні днювати,
Там будете ночувати —
Будуть птиці тіло рвати.

4

В славнім місті-городі там була вдова,
Вдова Коновчиха, красна, молода.
Мала вона сина одного Івася,
Та й той ся син на війну намирає:
— Гей, гей, мати ж моя, рідненькая мати,
Пусти мене з козаками погуляти,
Щоби отцівську славу не втеряти! —
Мати го не пускає та й розраджає:
— Ой сину мій, сину, сину Івасю!
Чи ти, мій синоньку, не маєш де бути?
Чи ти, мій синоньку, не маєш що пити?
Чи ти, мій синоньку, не маєш що їсти?
— Гей, гей, мати ж моя, рідненькая мати!
Таки піду з козаками погуляти,
Щоби отцівську славу не втеряти! —
Пішла мати до церкви богу ся молити,
А він зачав отцівської зброї смотрити.

54

Знайшовши, зачав полою відтирати
І чимскоріш собі на герць поспішати.
Дали сусіди мамі до церкви знати.
Покинула вона та й служби слухати,
Сама побігла свого сина доганяти:
— Ей, сину мій, сину, вернися додому!
— Ой не вернуся я, моя мила мати,
Таки піду з козаками погуляти,
Щоби отцівську славу не втеряти! —
Мати ся вернула: — Бодай же тя, сину,
Бодай тя, сину, три недолі спіткало:
Одна недоля — щоб тя пани не любили,
Та й до свого куріня та й не приймили;
Друга недоля — би ясні мечі порубали;
Третя недоля — щоб тя кулі постріляли! —
Як приїхав Коновченко до обозу,
Там з ним ся всі пани зачали вітати —
Его пани дуже собі полюбили
І до куріня свого его приймили.
З самим царем сів снідати, обідати.
Его пани не пускають, а він ся намирає:
— Ой пани мої, пани вельможні!
Піду я на герць з козаками погуляти,
Щоби отцівську славу не втеряти!
— Ей, Коновченку, не йди на герць з
козаками,
Бо як зобачиш з турків кров, то на коні
зімлієш,
То на коні зімлієш і додому не приїдеш.
— Ой, таки я піду з козаками погуляти,

55

Щоби отцівську славу не втеряти! —
Ой рано-ранесенько і коника сідлає,
І коника сідлає, і на бога не згадає,
І на бога не згадає, і на війну ся назирає.
Ой виїхав з козаками — і козаки ся

розступають,
І козаки ся розступають, і єму біг допомагає,
Єму біг допомагає, а він турків рубає.
Ой увечір приїздить він до домоньку.

— Ой чи їв ти вечероньку? — его цар ся
питає.

— Ой наш царю, я-то тепер лицарства
дістав,

Бо я всім перед вів, жодного ся не
страхав!.. —

Ой рано-ранесенько і горівки ся напиває,
І їсти ся доправує, і на війну ся збирає.

— Ой сину Коновченку, треба ся вперед
вмити

І богу ся помолити, відтак на війну іти.

— Ей, наш царю! Коли я ся вчора богу не
молив

І лиця-м не вмивав — а я тільки турків
порубав!

— Ей, сину Івасю! Треба ся, сину, перед
умити,

І богу ся помолити, і горівки ся не напивати,
Бо ти горівки ся нап'єш — сон головку

похилить,
І зобачуть тя турки, то вони тя порубають.

— Ей, наш царю! Я їх ся не страхаю —
Най ся они мене страхають, як я вийду на
герць погуляти! —
Гей! Поїхав на війноньку — сон головку
похиляє —

Коників ся по гриві постеляє.
Ей, взріли немовільно турки — прибігли, его
порубали.

— Слава тобі, боже, що ми его дістали:

Тото він нас много людей збавив! —

А він тогді собі припімнув:

— Тото мене моеї мати слова спіткали —

Гей, гей, милий боже, тото я ей не слухав!
Та не кажіть моїй мамі, що я так марне
загинув,

Але кажіть моїй мамі, що три барви на рік
бере:

Навесні зеленую, восени чорненькую,
а взимі біленькую.

Ой йдуть козаки з війни — вийшла стара
мати

Свого сина виглядати.

Ей, почала ся питати:

— Всі пани з війни їдуть —

Мого сина тільки коника ведуть? —

Вона тому не звірила.

Ой вийшла вона на могилу —

Подивиться у долину:

Всі пани з війни їдуть,

Єй сина барву несуть.
Вона тому не вірила
І ще ся запитала:
— Чи далеко мій син іде?
То він дуже ба й заслабав,
Що він свого коня не вів,
Що він свою барву не ніс?..—
Ой вийшла вона на могилу —
Подивиться у долину:
Всі пани з війни їдуть,
Єй сина голов несуть
Та й ей показали:
— Ой вдово Коновчихо,
Нема твого сина Івася —
Турки его порубали
І на смерть постріляли.

5

— Гонять, мамко, на сторожу
Під Чорний ліс на могилу.
Видить ми ся, моя мамко,
Що, відав, я там загину.
— Відпирайся, мій синоньку,
Що тя болить головонька.

— Гонять, мамко, на сторожу
Під Чорний ліс на могилу.
Видить ми ся, моя мамко,
Що, либонь, я там загину.

58

— Відпирайся, мій синоньку,
Що коника та й не маєш.

— Коня дали, осідлали,
На сторожу виправили...
Іду милю, їду другу,
Іду нічку — одну, другу, —
Мій коничок ослабає,
Сон голову похиляє.

Я присилив кониченька
До дубонька зеленого,
Сам приклонив головоньку
На маленьку годиноньку —
Ой, я заснув, моя мамко!

Ой прибігли татароньки,
Аркан втяли — коня взяли,
Дівці-бранці дарували.
Ой устаю ранесенько —
Нема ж мого ворон-коня!

* * *

Ой вийду я на могилу,
Подивлюся у долину:
Їдуть ляхи на три шляхи,
А козаки на чотири,
Щоб їм коні припочили;
А татари — на все поле;

59

Межи ними дівка-бранка
Сидить собі на конику,
На вдовинім, бо й синонька,
Русу косу розчісує,
Дрібне листе пописує
Та й у воду пометує:
— Плинь же, плинь же, дрібне
листе,

До мого тата в гості,
Нехай тато не сумує,
Най ми посаг не готує;
Ой вже ж бо я посаг мала
Під явором зелененьким
Та й з турчином молоденьким,
Із турчином, арабином,
Та й з нещирим татариним.

* * *

Ой вийду я на могилу,
Подивлюся у долину:
Долів, долів, долинами
Ідуть турки з татарами.
Межи ними віз кований,
А в тім возі Михай лежить,
Порубаний, постріляний.
Капле кровця у кирницю,
З кирниченьки річка тече,
А над річков ворон криче.
Михаєва мати плаче.

«Не плач, мати, не журися!
Не дуже м'я порубано,
Не дуже м'я постріляно:
Головонька начетверо,
А серденько нашестеро,
А рученьки на штученьки,
А ніжечки на гешечки,
Біле тіло, як мак, міло».

Ой Морозе, Морозине, преславний козаче,
Гей, за тобою ціла Литва й Україна плаче.
Не так тая Україна, як тое гердо-військо;
Гей, плаче, плаче Морозина,
йдучи рано на місто.
Над'їхали козаченьки, запиталися єї:
— Чого плачеш, Морозино,
йдучи рано на місто?
Ой не плач, Морозино, ой не плач,
не журися,
Гей, сідай з нами, козаками, меду,
вина нап'єшся.
— Чогось мені, мої браття, мед,
вино не п'ється.
Гей, за царськими воротами гердо-військо
з шведом б'ється!..
А з-за гори високої
гердо-військо виступає,

Гей, наперед Морозин сивим конем вигравас.
Ой під гору камінну покопані шанці —
Ой злапали Морозина

та в неділеньку вранці.
Ой злапали Морозина, назад руки зв'язали,
Гей, назад руки зв'язали —

до сударя віддали.
Посадили Морозина на тисовії стільці,
Гей, зняли, зняли з Морозина

з чересом червінці.
Посадили Морозина та на жовтім пісочку,
Гей, зняли, зняли

з Морозина шовкову сорочку.
Посадили Морозина на високій могилі —
Гей, поглядайся, Морозине,

по всій своїй Україні!
«Україна, милий боже, як тее гердо-військо!
Прощай же ми, стара нене,
і ти, любая прічко!»

7

Ой поїхав Івасенько
Сім літ на війну,
Ой від'їхав Гандзуненьку
На матінку рідну.
Казав єї годувати
Пшеничним хлібом,
А вона ї годувала
Лютим ящуром.

Казав єї напувати
Солодким медом,
А вона ї напувала
Гірким полином.
Казав єї стелитоньки
Білі перини,
А вона єї стелила
Колющі тернини...
А звечора Гандзуненька
Ціну помила,
А вівночі Гандзуненька
Сина повила,
На розсвіті Гандзуненька
Духи спустила,
До обіду Гандзуненьці,
Гай, задзвонили,
До полудня Гандзуненьці
Трунву зробили,
До вечора Гандзуненьку
В яму зложили.
Ой приїхав Івасенько
Сім літ із війни,
Ой запукав, ой застукав
У нові ворота:
— Вийди, вийди, Гандзуненько,
Сама, молода! —
Ой не вийшла Гандзуненька,
Іно его свість,
Уповіла Івасеві
Недобрую вість.

Не їхав вже Івасенько
На матусин двір,
Ой поїхав Івасенько
На Ганусин гріб.
Ой поставив кониченька
Та у головоньках,
А шабельку ясененьку
Та у ноженьках,
А сам припав, молоденький,
Просто серденька:
— Промов, промов, Ганусенько,
Хоть єдине слівце!
Чи кажеш ми женитоньки,
Чи кажеш ми тужитоньки?
Гей, гей! Ганусю моя!
— Не кажу ти женитоньки,
Не кажу ти тужитоньки,
Гей, гей, Івасеньку мій!
Возьми собі жовтог' пісочку,
Посій го в моїм зільночку,
Гей, гей, Івасеньку мій!
Як той пісочок буде сходити,
Тоді ся будеш, Івасю женити,
Гей, гей! Івасеньку мій!

8

Брат із сестрою по риночку ходить,
По риночку ходить, до сестри говорить:
— Сестро ж моя, пора тобі заміж!

64

— Не дай мене, брате, за селянина —
Видай мене, брате, за міщанина,
Бо у міщанина щаслива година,
Бо у міщанина новая деревня,
Новая деревня, великая сім'я.
По новій деревні люблю походжати,
З великою сім'єю люблю розмовляти...—
Задудніла земля на новім помості —
Приїжджає брат до сестри в гості.
— Помагай біг, сестро! Чи дужа-
здорова?

— Не питайся, брате, чи дужа-здорова,
Запитайся, брате, яка моя доля!
Нагайка-дротянка з плечей не звисала,
Шовкова хусточка від сльозів зітліла,
Тіло ж мое біленькое кров'ю обкипіло.
— Ото тобі, сестро, новая деревня,
Новая деревня, великая сім'я;
По новій деревні любиш походжати,
З великою сім'єю любиш розмовляти.

9

Ой в зеленім городочку
Два явороньки гнуться.
За дівоньку молоденьку
Два легіники б'ються.
Вдовин син говорить гарно:
— Та вже погодімо!

5 7-371

65

— Не так то ми, побратиме,
 Тот побоець стріймо,
 Іно вийдімо собі
 На долину рівну
 Та один одному
 Право в серденько мірмо... —
 Попович стрілив —
 Долину перемірив.
 Вдовин син стрілив —
 Право в серденько вцілив:
 — Ой тото ж тобі, побратиме,
 Молодая дівка —
 В твоїм серці срібная стрілка!
 — Возьми ти собі молодую дівку,
 Та вийми з серця срібную стрілку.
 — Тяжко каменеві верх води плисти,
 Ще тяжче з серця стрілку винимати...
 Вдовиному сину на весіллі скачуть,
 А поповичеві у головках плачуть;
 Вдовиного сина та до шлюбу ведуть,
 А поповича під мураву везуть;
 Вдовин син буде та на світі жити,
 А попович під муравою гнити.

10

Ой цілий день Кременюшка ані їв, ані пив,
 Ой цілий день Кременюшка у тузі ходив.
 Ой свої неньки-мамки поза столи садив,

66

Ой а свої сукні дорогі в скрині ховав,
 Ой а свої вина-пива позаточував,
 Ой а свої ворон-коні та на стайні ставив.
 Ой поїхав Кременюшка та за три війні;
 Ой а его неньки-мамки зависливі були,
 Ой писали дрібні листи, до него слали:
 — Ой вже ж твої неньки-мамки порозганяні,
 Ой вже ж твої сукні дорогі посходжувані,
 Ой вже ж твої вина-пива повиточувані,
 Ой вже ж твої ворон-коні
 та поз'їжджувані... —
 Ой приїхав Кременюшка, ой із трьох війнів,
 Ой запукав та застукав у нові ворота:
 — Вийди, вийди, Катерино,
 сама, молода! —
 Вийшла, вийшла Катерина відчиняти ворота,
 А він єї стяв головоньку із плеча.
 Ой прийшов же Кременюшка до нової
 стаєньки —
 Ой вже ж его ворон-коні позастоювані.
 Ой пішов же Кременюшка до своєї
 пивниці —
 Ой вже ж его вина-пива позацвітувані.
 Ой пішов же Кременюшка, ой до своєї
 скрині —
 Ой вже ж бо его сукні дорогі та позлежувані.
 Ой пішов же Кременюшка до нової
 світлиці —
 Ой вже ж его неньки-мамки позасиджувані.

5*

67

А старая его мати на кріселку сидить,
Маленькое вороб'ятко на руках держить.
— Тепер же я, моя мати, щоб бога ся

не бояв,
Тепер би я тобі, мати, до порога главу стяв! *

11

Коли турки воювали —
Білу челядь забирали;
І в нашої попадоньки
Взяли они три дівоньки.
Єдну взяли попри коні,
Попри коні на ремені;
Другу взяли попри возі,
Попри возі на мотузі;
Третю взяли в чорній мажі.
Що ю взяли попри коні,
Попри коні на ремені,
Тота плаче: — Ой боже ж мій!
Косо моя жовтенькая!
Не мати тя розчісує —
Візник бичем розтріпує! —
Що ю взяли попри возі,
Попри возі на мотузі,
Тота плаче, тотя кричить:
— Ой боже ж мій! Ніжки мої,
Ніжки мої біленькіі!

* Приміри: «Малороссийские песни, изданные М.] Максимовичем», кн. I, [1827]; «Злая мать», [с. 40—42].

Не мати вас умиває —
Пісок пальці роз'їдає.
Кровця пуки заливає! —
Що ю взяли в чорній мажі,
Тота плаче, тотя кричить:
— Ой боже ж мій! Очка мої,
Очка мої чорненькіі!
Тільки о р с у к проходили,
А білий світ не виділи!

12

А в неділеньку рано стала нам ся новина —
Підмовила Гандзуненька багацького сина:
— Покинь же ти багатство, а я покину діти,
Ой ходімо ми на Украйноньку мешканенька
глядіти!..—
Ой пішов Івась, пішов з плугом поле
орати —
Взялася его Гандзуненька із дому вибирати.
Ой оре Івась, оре сивими волами —
Не видати Гандзуненьки із чорними
бровами.
Ой оре Івась, оре, та й став спочивати:
— Ой десь моєю Гандзуненьки із дому не
видати! —
Ой сів Івась на коня, ой поїхав додому —
Ані палено, ані варено, бо,
либонь, нема кому.
Прийшов Івась до хати, взявся дітей питати:

Най она м'я не любить,
Най собі літ не губить.
Я є хлопець військовий,
Брати-м ї не готовий!..

Як дівчина то вчула,
До городця скочила;
Накопала коріння
З-під білого каміння,
Мочила го в молоці,
Чарувала молоде.
Стала корінь варити —
Взявся милий журити.
Ой ще корінь не вкипів,
А вже милий прилетів.
— Що ж тя, милий, принесло —
Ой ци човен, ци весло?
— Принесла м'я дівчина,
Що з чорними очима.
— Як же, милий, то буде —
Хто ж тя додом' поведе?
— Заведе м'я дівчина,
Що з чорними очима.

15

Ой там при долині, ой там при потоці
П'ють мед-горівку козаки-молодці.
Межи ними гетьман склонив головоньку,
Склонив головоньку коню на гривоньку:

72

— Браття ж мої, браття, чогось ми
тяженько,

Чогось ми тяженько на мое серденько!
Либонь-бо, я забив свого близенького,
Свого близенького — брата рідненького.
Не дивуйте, браття, що я брата забив, —
За димом не видно, за стрільбов не вчус.
Витачайте, браття, вози кованії,
Виводіте, браття, коні воронії,
Запрягайте в шлеї, шлеї реміннії;
Вивеземо брата межи три дорозі,
Межи три дорозі, на биті гостинці,
Викоплемо ему глибоку долину,
Висиплемо на нім високу могилу,
Посадимо на нім троякое зілля:
Першое зіленько — пахнючий васильок,
Другое зіленько — хрещатий барвінок,
Третее зіленько — рутка дрібнесенька.
Будуть дівки приходжати, тее зілля рвати —
Будуть мого брата, брата споминати:
— Ой не той-то тут лежить,
що панщину робить,
Іно той тут лежить, що у війську служить.

16

Ой в садочку зеленім зозуля кувала,
Попід садочок здавна стежечка бувала.
Ой зайшла же туди пишня молодиця,
Тоненька, висока, рум'яненського лица.

73

Ой пішла ж она горою, не долиною,
Та й найшла она роженку із калиною.
Узяла она тую калиноньку їсти —
Заносять же єї від матіночки вісти;
Узяла она та роженку пригинати —
Взяли ж бо її дрібні сльози обмивати.
Ой вилетіли дві пташки з густого гілля,
Винесли си они по дві квіточки зілля.
— Ой квіти ж мої, квіти мої, квіти!
Де же я вас маю перед соненьком діти?
— Ой поклади їх в світлоньці

та на полиці,
Та підливай їх медом і пивом в скляниці.
— Ніж мала би я ним зіленько підливати,
Воліла би я ним маменьку напувати.
Бо тее зілля зів'яне, а ще краще буде,
Матінонька умре, а вже друга не буде;
Хоть она буде, то вже буде студененька,
Не пристане она до мого серденька.

17

Уже Івасенькові в намастиреньку дзвонять,
Ой уже і на нас сусіди говорять...
Встала поповичка, в печі затопила,
Свого синонька Андруса не будила.
Прийшла поповичка Андруса будити —
Не могла через кровцю переступити.
Скоро поповичка на ту кров ступила,
Зараз она і на порозі умліла.

74

Ой взяли слуги за попоньком кликати:
— Ой іди, попоньку, поповичку підняти! —
Не йшов попонько поповичку підняти,
Но сів на коника Теклю здоганяти.
Догонили Теклю на тисовім мості:
— Вертай, вертай, Текле,
до свекрухи в гості! —
Переплила Текля, як білоє гуся.
— Де-сь поділа, Текле,
попового Андруса? —
Перевели Теклю без Пожарське поле —
Теклина матенька йдучи умліває,
Теклині слідоньки кровця заливає.
А Теклин батенько у намастир входить,
Пана Забійського на таляри просить:
— Рач, пане Забійський, сто талярів взяти,
Тільки ми не руч Теклі головку стяти.
— Я не рачу сто талярів взяти,
Я не ручу Теклі головку стяти,
Тільки ручу Теклю живцем закопати... —
Привели Теклю над Андрусеvu ямку.
— Я Андруса не любила, з Андрусем
не ляжу! —
Привели Теклю над Івасеву ямку.
— Я Івася полюбила і з Івасем ляжу.

18

Ой вилетів сокіл та з ліса на поле,
Ой сів собі сокіл на високій горі,
А з гори полетів на високу сосну.

75

Вітер повіває, сосна ся хилєє.

— Не хилїйся, сосно, бо й так мені
тоскно! —

Ой вдарила стрілка з високого неба,
Кого ж она вбила? Вдовиного сина!
Нема кому дати до матеньки знати,
Щоби прийшла мати сина поховати.
Ой надлетіли три зозуленьки,
Всі три просивенькі та всі три смутненькі.
Ой одна упала по кінець головки,
А друга упала по кінець ніжечок,
А третя упала по кінець серденька.
По кінець головки — то мати старенька,
По кінець ніжечок — сестричка рідненька,
По кінець серденька — то єго миленька.
Де матенька плаче — кровавая річка,
Де плаче сестричка — слізная кирничка,
Де плаче миленька — сухая стеженька;
Бо матенька плаче від року до року,
А сестричка плаче, лиш си нагадає,
А миленька плаче, іншу гадку має,
Іншу гадку має — о іншим гадає.

19

Насунула хмара з Підгір'я,
Надлетів сокіл з Поділля.
Козак ся питав сокола:
— Чи не бував ти в далекому краю?
Чи не чував ти о якій новині —
Чи не тужить дівчина по мені?

76

— Ой тужить, тужить: на ліжку лежить —
Правос ся ручков за серце держить...

Прилетів сокіл та й промовляє:

— Радуйся, дівчино, гість до тебе йде! —

А дівчина ся урадувала,

Своїй челядоньці світельце дала:

— Світи, челядонько, як вдень, так вночі,

Най я ся надивлю милому в очі —

Ой чи не змарнів, з Уманя йдучи...

— Ой змарнів-єм, змарнів, дівчино,
змарнів —

То все через тебе, що-м тя не видів!

20

Ой дуброво, дубровонько,
Та доброго пана маєш,
Що ся в однім року
Трьома барви приодіваєш, —
Одна барва зелененька,
Всему світу миленька;
Друга барва жовтенька,
Всему світу сумненька;
Третя барва біленька,
Всему світу студененька.

77

ЛЕЛІЯЛЬНА ПІСЕНЬКА

Ой ходить Сон
Коло вікон,
А Дрімота
Коло плота.
Питаєся
Сон Дрімоти:
— Де будемо
Ночувати?
— Де хатонька
Тепленькая,
Де дитинонька
Маленькая.

II. ОБРЯДОВІ ПІСНІ

А). Колядки

(Від Калуша, зібрав Д. Вагилевич)

1

Ой у садоньку павоньки ходять,
Павоньки ходять, пір'янько ронять.
Ходить за ними красна дівонька,
Пір'янько збира, в рукавець кладе;
З рукавця бере, на столик кладе,
З столика бере, віночок плете,
Все приміряє на головоньку:
— Дивися, ненько, чи оздібненько? —
Пішла дівчина рано по воду.
Та сходилися буйні вітрове,
Буйні вітрове, шайні дощове —
Шайнули вінком під крутий берег,
Під крутий берег, в глибокий Дунай.
Плине віночок краєм Дунаєм,
А вона за ним все берегою;
Та іздибає три рибареве,
Три рибареве, панськії слуги:

— Майбіг, помайбіг, три рибареве,
Три рибареве, панськії слуги!
Ци не стрічали, ци не спіймали
Павляний вінок — чистий барвінок?
— Ой ми стрічали та й ми спіймали,
Та що нам буде за переємець?
— Одному буде золотий перстень,
Другому буде хустка від боку,
Третьому буде сама молода,
Сама молода, та як ягода.

2

А з гори, з долу вітер повівав,
Дунай висихав, зіллям заростав,
Зіллям-трепітом, всіляким цвітом.
Дивное звіря спасає зілля —
Спасає зілля сивий оленець.
На тім оленці п'ятдесят ріжків,
П'ятдесят ріжків, один тарелець.
На тім тарельці золотий стільчик,
На тім стільчику чемний молодець —
На гуслі грає, красно співає.
Надійшов д' нему батенько его:
— Ти, сину, сидиш, а нич не видиш.
Турки, татари Підгір'я взяли,
Полон забрали, долів погнали!
— Сідлай ми, тату, коня бистрого,
Злагодь ми, тату, меча острого,
Най я поїду, турки догоню,

Мое Підгір'я назад оберну,
Назад оберну, краще осаджу!.. —
Ой як догонив та й їх розронив;
Свое Підгір'я назад обернув,
Назад обернув, краще осадив.
Ой осадив він три села людьми:
Ой та єдно село старими людьми,
А друге село парубочками,
А третє село дівчиноньками.
Старії люди усім судили,
А парубочки в війську служили,
А дівчиноньки шитоньки шили.

3

Та вже ж до тебе в рік біг приходить,
В рік біг приходить — три товариші:
Первий товариш — ясне соненько,
Другий товариш — та білий місяць,
Третій товариш — та дрібен дощик.
А що ж нам рече первий товариш,
Первий товариш, ясне соненько?
— Ой як я зйду разом з зорями,
Та радуєся весь мир на землі. —
А що ж нам рече другий товариш,
Другий товариш, та білий місяць?
— Ой як я зйду темної ночі,
Та радуєся весь мир на землі. —
А що ж нам рече третій товариш,
Третій товариш, та дрібен дощик?

— Ой як я зйду разом з зорями,
Та радується жито, пшениця,
Жито, пшениця, всяка пащина;
А як я зйду місяця мая,
Та радується весь мир на землі.

4

Ой вгорі, вгорі, в шовковій траві,
Та в тій травиці стоїть наметець;
На тім наметці золотий стільчик,
На тім стільчику можний панонько.
Двома орішки да цитаючи,
Трьома яблучки підкидаючи,
Вицитає коня та з-під короля.
А в того коня золота грива,
Шовковий хвостик, срібні копита.
Шовковий хвостик слід замітає,
Срібні копита кремінь лупають,
Кремінь лупають, церков мурують.
Мурують же ї з трьома верхами,
З трьома верхами, з двома віконці.
В одно віконце ісходить сонце,
В друге віконце місяць заходить,
А в райські двері сам господь ходить.
Сам господь ходить, службоньку
служить,
Службоньку служить: найперше богу,
А по богові — божой матері,
А по матері — господареві.

5

Ой рано, рано куроньки піли,
Ой а ще раньше наш панонько встав.
Ой устав, устав, три свічі зсукав:
При одній свічі личенько вмивав,
При другій свічі шатоньки вбирав,
При третій свічі коника сідлав.
Ой сідлав, сідлав, в поле виїжджав,
В поле виїжджав, з конем розмовляв:
— Ти, коню сивий, будь ми щасливий,
Будь ми щасливий на три дорозі,
На три дорозі та й у три землі:
Одна дорога — та в волоськую,
Друга дорога — та в німецькую,
Третя дорога — та в турецькую...
З Волощини йде, волики веде,
З Німеччини йде, коники веде,
З Туреччини йде, грошки несе.
Та воликами — на хліб робити,
А грошиками — війську платити,
А кониками — з військом ся бити.

6

Ой із-за гори, за зеленої
Виходить же нам чорна хмаронька.
Але не є ж то чорна хмаронька,
Але не є ж то напередовець.
Напередовець — красний молодець;

Заперезався чорнов ожинов,
За тов ожинов та три трубоньки.
Одна трубонька та роговая,
Друга трубонька та зубровая,
Третя трубонька та золотая.
Та як затрубить у роговую —
Урадуєся вся звір у полі;
Та як затрубить а в зубровую —
Та радуєся вся риба у воді;
Та як затрубить а в золотую —
Та радуєся весь мир на землі.

7

Була в батенька нова світлонька,
А коло неї садок саджений,
Садок саджений, злотом ряшений,
А в тім садочку — зелене вино.
Стерегла ж его красна дівонька
Та стерегучи шитінько шила.
Шитінько шила, твердо уснула.
Та надлетіли райські пташеньки,
Сіли-упали на злоту рясу,
А злота ряса та задзвеніла —
В тім ся дівонька з сну пробудила.
— Ой гушу! гушу! райські пташечки!
Не вам то батько садочок садив,
Садочок садив, все злотом рясив.

84

Зелене вино самій надобно:
Маю братенька на оженінню,
Сама, молода, на відданінню *.

Б). Гагілки

(Від Золочева)

1

— Воротаре, воротаре,
Вітвори воротонька!
— А хто воріт кличе?
— Князеві служеньки.
— А що за дар везуть?
— Ярії пчолоньки.
— Ой ще ж бо нам мало!
— А ми вам додамо.
— А що ж нам додасте?
— Молоду дівоньку
В рутянім віноньку.

2

Ой Данчику, Білоданчику,
Поплинь, поплинь по Дунайчику,
Розчеши коси росі
І чорненькії брови;

* Приміри: «Малороссийские песни», изд. Мих. Максимович. Москва, 1827, [с. 176].

85

3

А другий ми красний
В селі Миханенько,
Ой яворе, явороньку
[зелененький!]

* * *

86

(Від Перемишля)

1

87.

До городейка
Білими ножейками;
Ріже барвінок
Собі на вінок
Білими ручейками.
Прийшла до неї
Матіночка єї:
— Що робиш, дитиночко?
— Ріжу барвінок
Собі на вінок
На свою головоюку.
Ой чи ж я тобі,
Моя матіночко,
Не була вигіднейка,
Що ти м'я даєш,
Ти мя силуєш?
А я ще молодецька,
Не дуже розумнейка.
— Ой я тя даю,
Я тя силую
Зо своєю головоюкою,
З людської обмовоюкою.

2

(При вінкоплетинах).

Є у лузі калина —
Білим цвітом зацвила.
Пішли єї дружки рвати —

Не дала ся вломати.
Пішла Горпиночка,
Пішла княгиночка —
Наламала си квіту
З калинового цвіту.
Прийшла до світлоючки
Межи красні дівойки,
Поставила на столоюку
Проти свого личейка,
Питалася батейка:
— Ци буду я така,
Як калиночка тая?
— Будеш, дитиночко, будеш,
Поки у мене будеш;
А як від мене підеш —
Спаде красоючка з тебе,
Із тебе молоді,
Із косоючки жовтої.

3

(Сиротинська).

— Вийди, Маланоюкою
молодецька,
Подивися всюдиноюкою,
Ци не стоїть твій батейкою
У якого порожеючка.
— Ой знаю ж бо я, знаю,
Що батейка не маю.

Пішлю ворону
В чужу сторону
По свою родинку;
Пішлю зозулю
В сирую землю
По свого батейка.
Ворона летить,
Вісті приносить:
Буде тут родинка.
Зозуля летить,
Вісті приносить:
Не буде твій батейко.
Сира землейка —
Тяжкії дверейка,
Годі їх відтворити,
Ані оконця,
Ясного сонця
На тебе ся подивити...
Юж мій батейко,
Мій соколейко
Перед милим богом стоїть,
Вірно ся богу молить:
«Спусти ж мене, божейку,
З неба на землейку,
Най же ся подивлю
На своє дитятойко».
«Ти, душейко благая!
Тебе там не потреба.
Має она там дружейки,
Вірнії услужейки —

Они ей вінець нарядять,
На посаг посадять;
Нарядять, як панятойко,
Посадять, як сиротойко».

4

(Від Стрия).

Просила Горпинонька
Свого батенька:
— Батеньку мій любий!
Запирай воротенька,
Не пусти княженька —
Не пусти Василенька!
— Дитинонько моя люба!
Як го не пускати,
Коли він ся просить,
Коли він ся стелить
Хмелем коло двора,
Барвінком коло стола,
Соколом за столом?

5

(Сиротинська).

Княгині матіночка
Перед богом стоїть,
Наохрест руки держить,

Бога ся просить:
— Спусти мене, боже,
Над село хмаров,
А в село дрібним дощем,
Ясним сонцем — віконцем,
Най же я ся подивлю,
Чи красно дитя вбрано!
— Убрано, як панятко,
Посаджено, як сиротятко.

6

Сіяла княгинонька долю,
Стоячи над водою:
— Плини, доле, з водою,
Я поплину з тобою;
Там ми си спочинемо
Та й листе попишемо,
До мами пошлемо.
Ней же мама знає,
Що мене малу дає,
Не навчивши мене
Всякої роботи;
Научать мене люди,
Тоді мамі жаль буде.

7

Вода луженьки забрала
І каміння дрібненьке.
Лиш одного каменя не брала —

Що дівчина на нім стояла,
Росу косу чесала:
— Не пади, коса, на камінь,
Но пади, коса, в зільничок;
Бо на камені зісчешся,
А в зільничку приймешся.

8

Просила княгинонька
Свого братечка:
— Братечку ж мій любий!
Сідлай кониченька,
Ідь у чистое поле
По стадо вороное.
Зажени-бо его
До зільника мого,
Най зілля випасе
І на копитах винесе...
Коні мої воронії,
Витопчіть зілля мое —
Най ся по мені не зістає
Подружечкам на радості,
Матіночці на жалості.
Бо що матіночка гляне:
«А де ж тото дитяточко,
Що садило зіллячко?»

Мовила, говорила
 Ярая пшениця:
 — Не подоба моя
 У стозі стояти,
 Але подоба моя
 У короваю розростати.
 Мовила, говорила
 Червона калина:
 — Не подоба моя
 У лузі стояти,
 Але подоба моя
 У короваю сіяти.
 — Де ти, калино, росла,
 Що-сь така красна,
 Тонка, висока,
 Листом широка?
 — У лузі при кирниці,
 При студеній водиці;
 Від вітру буйненького,
 Від дощу дрібненького,
 Від сонця ясненького.
 — Де-сь, дівчино, росла,
 Що-сь така красна?
 — У тата в холодочку,
 При солодкім медочку.

(Коли на посаг садять).

Злетіли два ангели з неба.
 Ой сіли-пали Марисеньці на подвір'я,
 А з подвір'я в застівное віконце,
 А з віконця на тисові столи,
 А з столів на ллянії обруси,
 А з обрусів на пшеничні хлібове,
 А з хлібових на рум'яне личенько,
 А з рум'яного личенька на барвінковий
 віночок,
 А з віночка на мушлиновий рубочок.

(При вінкоплетинах).

Надлетіло потятко: це, це, це!
 Сіло собі в віконенько — щебече.
 А за столом паняночки глаголять,
 Марисеньці віночок лагодять.

(Міщанська — коли їдуть до молодої в неділю).

Їдьмо, поїдьмо
 Полям, болонню,
 Піском, камінням.
 Пісок буде шуміти,

13

Вінку мій, вінку
З хрещатого барвінку!
Іно-м тя єдин вила,
І то-м тя не сходила:
В суботу — пополудні,
В неділю — всю дниноньку,
В понеділок — годиноньку.
Дала би-м тя малювати,
Щоби в тобі погуляти;
Дала би-м тя золотити,
Щоби в тобі походити.

14

Лежали берви бервінкові —
Благослови, боже,
І ти, божая мати,
Деревце убирати!..

Райське деревенько
Перед раєм стояло
Та в рай ся похияло,
Та й сильненько зацвіло.

15

Колесом, колесом вгору сонце йде;
В нашой Марисечки рай ся в'є.
— Марисечко-дівочко,
 хто ж тобі той рай дав?
— Дав мені біг і батенько мій.

16

Не папороть паде —
Отець вінок кладе;
Білими рученьками,
Дрібними сльозоньками...
Розшайнулися оси —
Покотилися коси,
Зблизька ся кланяючи,
Отцеві, матіночці дякуючи.

77-371

97

*(Коли весілля відійде до князя,
свахи співають):*

Встаю я скоро світ,
Подивлюся на подвір'я — лише слід,
Де ковані залубниці стояли,
Де вороні конички ірзали;
Тоті ж мою Марисечку взяли...
— Чи я тобі, мамко, не дитятко,
Що ти мене даєш прічки
Проти темної нічки?
Дай же мені, мамко, солов'ятко,
Аби мені раненько щебетало,
Щоби мене раненько пробуджало;
Бо чужая матіночка не збудить,
Хіба піде до сусіди посудить:
«Ото ж моя невістиця така,
Як у лісі колодище гнилая!»

(Коли перемітку наряджають).

Летіла біла пава —
Всі дівки поминула,
Лиш на Марусечку впала:
— Розмишляй собі,
Чи не жаль тобі,

Молода Марисечко? —
Всі дівки грають,
Коси всі мають,
А тебе не приймають!

(Від Золочева)

(Короваєві).

Ой раю ж мій, раю,
Пшеничний короваю —
З семи кирниць водиця,
З семи стогів пшениця!

* * *

А в нашої печі
Золотії плечі
А срібнії крила,
Щоб коровай гнітила.

(В четвер при вінкоплетинах).

Попід садок, попід вишневий, зелений,
Туди ж ми їхав молодий Василенько.
Ізняв шапочку, ізняв і слухав:
— А я ж то мовив, що то зозуленьки
кували,
А то паняночки віночки вили й співали.

(На переданні).

Попід гай зелененький
Пав сніжок молоденький.
Там куноньки походили,
Слідоньків наробили...
Слідом, матінонько, слідом
За своєю донькою,
Дай же їй, боже, де послідити,
З собою додому взети.
— Вийди, Марусенько, вийди!
Може, ти є з кривдонькою?
Возьмемо тя назад з собою.
— Нема Марусеньки дома,
Пішла спати в соломі.
— А в якую? — В ячмінную.
— А в чию? — В сусіднюю.

СКЛАДАННЯ

ЗГАДКА

Як вмію, так пію.

Приповідка народна

Заспіваю, що минуло,
Передвіцький згану час —
Як весело колись було,
Як то сумно нині в нас!

Святовида * лица ясні
За Лабою ** слов'ян чтив,
Купайловий *** танок красний
Царинами вітром спів.

Гай ся на честь гарной Лади ****
Пінням дівиць розлягав,
Мир в подяці для Коляди *****,
Веселячись, снопи клав.

* Святovid — бог слов'ян надлабських і надбалтицьких, виображаючий сонце.
** Лаба — Albis fluvius.
*** Купайло — бог плодів земних. Опис обрядів Купайлових найдеш, крім інших, в «Истории Малой России» Дм. Бантиш-Каменського, ч. III, стр. 84, прим.
**** Лада — бог милості, ладу і женитьби або весілля; досі у нас пісні весільні зовуться ладкання.
***** Коляда — бог миру і пирування.

Над ярою Волтавою *
Суд Любушин ** мир давав;
Над Дніпром-Славутицею
Так Ярослав ся вславляв ***.

Поза білими водами
Білий гніздо орел вив,
А руськими сторонами
Дзвін вічовий гомотів.

Новгорода сила й слава
Світом цілим зголосла,
Кієва золота г л а в а
Під небеса ся звела.

Слави дочка ¹⁶ величана
На світ цілий сіяла,
Піснь Люмира, піснь Бояна ****
Голосніше їй гула.

Нині думка йде сумненько,
Темним лісом гомонить,
За Дунай, за Дніпр туженько
Згадка журна лиш летить.

* Волтава — ріка у чеській землі, Moldau Fluß.
** За княгині Любуші споминаються первий раз у чехів «Desky prawdodatne»; зри «Kralodworský rukopis»: «Soud Libušin» ¹⁷.

*** Ярослав Володимирович (1019) зчинив збірку прав руських, знакому під іменем «Правди Руської».

**** Люмир і Боян — півці стародавньої Слов'янщини — сей на Русі, той у чехів; зри «Слово о полку Ігоря» і «Kralodworský rukopis».

Понад Дністра берег крутий
Гамор г а л и ч розлягат,
Там сум душу хапле лютий,
В безвість гадка пропадат.

Городища де бували —
Днесь могили ся звели,
Богів храми де стояли —
Грехіт мохи поросли.

Поза води, поза тихі
З Славов гаразд пробував,
Загудівши, вихор лихий
І сліди їх позмітав.

Красна Ретра з Арконою *
Пилом вічним припали,
Діти вірні з матерею
Десь в безвістях ізчезли...

Де ворони ся злітають,
Колись славний стояв тин **.
Тяжкі мраки днесь лягають,
Як на ногах татарин ***.

* Преславні городи у слов'ян над нинішнім морем Балтицьким.

** Твердогород, замок. Приміри: Милятин, Гусятин, Рогатин, Чорнятин, Славетин і м[ногі] і[нші].

*** Повідають люди, що татари, вертаючи з полоняним миром у свійню, коли ставали на нічліги, пов'язаним полонянцям лягали на ноги, щоб не повтікали.

Щастя, гаразд з-під могили
Гомоном лиш залітат;
Як слов'яни колись жили —
Журна думка лиш згадат

І з русина щирою груди
В побратимий летить край,
Побратимі де суть люди —
Поза Волгу, за Дунай.

Руслан Шашкевич

погоня *

Чи то сокіл пташку жене?
Чи то буря хмару несе?
Чи люта джума летить?
Ні!.. То козак конем садить!

«Гуляй, вороненький, гуляй,
Врага постигай!
Відоб'ємо дівчиноньку,
Пана твого сестроньку.

Як прилетиш — поздоровить,
І поплеще, і промовить,
Погодує тя рукою,
Рученькою біленькою,

* Після народної казки.

І напоїть тя водою,
Водонькою студеною.

Гуляй, гуляй на всі сили
Чрез болота, чрез могили,
Чрез дуброви, через луки —
Потанцюєм з татариним!
Не нагріюсь вражим сином,
Як попаде в мої руки:
Скоро блисну му шаблею —
Розіллється біс мазею!»

На ту правду забожився...
А зогнувшись дугою,
До коника приложився —
Шпарков полетів стрілою.

Ані его не спиняє
Рів, ані могила,
Вітром їх перелітає,
Як би мара го носила.

Куда гониш, біснுவатий!? —
Світ вже смерком почорнів,
Сумненько пугач запів,
Ні там людей, ні там хати!

Блуд тут свище, туман грає,
В густі ліси заведе!..
Козак на се не зважає,
Гомонить си та й жене.

Станув, к землі припадає —
Послухати, де дуднить,
Знов на верх ся вихопляє,
Бистрим соколом летить.

І шез стрілов в густій мраці,
Дудонь замовчає.
Може, ліг вже де в байраці,
Та й вовк доїдає.

Де-сь поїхав ти, козаче? —
Темно, тихо і страшненько,
Часом лиш ворон закряче,
Закряче сумненько.

* * *

Чи то вірли крильми б'ються?
Чи зірки сіяють?
Ні!.. То козак з врагом труться,
Мечами блискають.

Та вже татар утомився,
К землі, сильно вдарен, пав;
Ще раз двигся, роз'ярився —
І дівчині необачній
Головоньку з плеча зняв.

І кинувся, мов звір лютий,
Козак сильний на врага,
Грудь розколов, щоб добути
Серце диве татар.

Завіз сестру додомоньку,
Поховав ю у садочку,
Посадив над нев руточку,
А в головках калиноньку.

Сам затужив, та й заплакав,
Та й стався сумненьким,
Та й затужив, та й заспівав
Голосом тихеньким:

«Як би я в сей сторононьці,
Як би я безрідний жив? —
Батько, ненька в могилоньці,
Та й сестрицю враг вмертвив.

Ходім, коню, в чужиноньку
Думочку думати,
Ходім, коню, на Украйноньку
Степами блукати».

Руслан Шашкевич

ДВА ВІНОЧКИ

Попід гаєм зелененьким
Чиста річка тече,
На яворі зелененькім
Соловій щебече.

Сидить дівча над річкою,
Два віночки ввила
І ручкою біленькою
На воду пустила.

Один вінець з барвіночку,
А другий з рутоньки;
Один вінець козаченька,
Другий — дівчиноньки.

Поплив вінок із барвінку,
Вовня го сіпає,
А остався із рутоньки,
Бо берег спиняє...

«Поїхав мій козаченько
В далеку дорогу,
Мене лишив, молоденьку,
Самую, небогу.

Вернись, вінку із барвінку,
Приплинь к береженьку!
Вернись, милий, з України,
Пристань ко серденьку!..

Коли ж, вінку із барвінку,
Сплинеш к береженьку?
Коли вернеш з України,
Милий козаченьку?»

Закувала зозуленька
В гаю всередині —
Аж ся стало страшно, сумно
Молодій дівчині:

«В Україні на могилі
Зацвіла калина —
Там лежить твій козаченько,
Бідна сиротина.

А коли ся води вернуть,
Що за сім літ вплили,
Тоді вернесь з України
Козачок твій милий!»

Ярослав Головацький

РОЗПУКА

Поза тихими водами
Сумно та й смеркалося;
О, як голос меж горами,
Щастя розбилося!

Летить ворон чорнокрилий —
За ним загуділо;
Щастя моє, гаразд милий,
Навіки зниділо.

Тяжко голу́бу малому
Гори перебити,
Ой ще тяжче безродному
На сім світі жити.

Ти, зозуле сивенькая,
Закуй ми сумненько,
Най розпука та й лютая
Вирве ми серденько.

Руслан Шашкевич

ВЕСНІВКА

Цвітка дрібная
Молила неньку,
Весну раненьку:
«Нене рідная!
Вволи ми волю —
Дай мені долю,
Щоб я зацвила,
Весь луг скрасила,
Щоби я була,
Як сонце, ясна,
Як зоря, красна,
Щоби-м згорнула
Весь світ до себе!»
«Доню, голубко!
Жаль мені тебе,

Гарная любко¹⁸:
Бо вихор свисне,
Мороз потисне,
Буря загуде, —
Краса змарніє,
Личко зчорніє,
Головоньку склониш,
Листоньки зрониш —
Жаль серцю буде».

Руслан Шашкевич

МАДЕЙ

На високій Чорногорі
Буйні вітри віють,
На зеленій полонині
Сірі вовки виють;
Тисяч коней вороненьких
В байраках ірзає,
Тисяч гарних легіників
Коники сідлає.
А ватажко, сивий Мадей,
Зморщив густі брови,
Чорні очі заблищали
Та жаждою крови.
Поверх коней яснобарві
Прапори сіяли,
Байраками і дебрами
Ратища мелькали.

* * *

Мрачно, скучно по майдані,
Пітьма ся чорніє,
Огні горять по шалашах,
Легкий вітер віє.
Мадей велів чатувати
Густою дебрею;
Гомін далеко клекоче:
«Вертаймо, Мадею!
З верх Бескида глухий дубот
Бором ся шибает —
Тьмою-вихром ідуть угри —
Дебр ся улягає».
«Ніт вертаться сив Мадею
З соромом додому,
Глухов пущев темнов ночев
Блудити по лому,
З безчесними оченьками
Ясне сонце зріти,
З безчесними губоньками
Богу ся молити!
Кіньми зорю долиноньку,
Засію стрілами —
Переломлю вражі тучі,
Проллю кров ріками!»
Та вже, сива бородонько,
Не тобі ся бити —
Під зеленов муравоньков
В деревищі гнити.

Не тобі вже сиру землю
Тулами стелити,
Не тобі вже вражу кровцю
Ратищем точити.

* * *

Трублять роги зубровії,
Сумно коні рзають,
Шумлять тучі срібних стрілок
Та мечі бряжчають.
А з байрака летить шпарко
Острове ратище —
Заточився під Мадеєм
Кінь на колодище...
Люто кликне сивий Мадей,
А дебр заклекаче, —
Вовком вержесь в вражі тучі,
Зубми заскрегоче.
Куда мелькне ясним мечем —
Кров рікою точить,
Куда ратищем засвище —
Кінь їздця волочить.
І рев лютший, мрак темніший
По сірім майдані...
Дзвонять коні, бряжчать мечі,
Тьмлять стріли каляні.
А з Мадея дев'ять стрілок
Ссуть кровцю теплу,

З білих грудей три ратища
Влекуться землею.
Сивий Мадей утомився,
І ноженьки мліють,
З слідів кровця виступає,
Груди ся чорніють.
Вже ж за шию ужевками
К мажі прив'язаний,
За рученьки і ноженьки
Вкований в кайдани.

* * *

Вилетіла зозуленька,
Сіла на тополі,
Закувала жалібненько:
Мадей у неволі!
«Ой зозуле сивенькая,
Не кувай сумненько,
Не задавай серцю туги —
Й так мені тяженько!
Ноги залізо зриває
І в руки ся в'їло,
Кровцев груди обкипіли,
Тіло почорніло.
Мої друзи білогруді
В Бескидах дрімають,
А ворони чорні крячуть,
Кровцю попивають!

Моїх вірних легіників
Кості ся біліють,
Сірі вовки стікаються,
Трупи рвуть і виють!
Ой полети, куваячи,
За темненькі звори —
На зеленій левадоньці
Біліються двори.
Не кажи рідному сину,
Що мя уковали, —
Лише мене на весілля
Насилу призывали;
З студеної кирниченьки
Медом упоїли,
А під зимну колодоньку
Спати положили».

Далибор Вагилевич

ТУГА ЗА МИЛОЮ

Із-за гори, із-за ліса
Вітрець повіває;
Скажи, скажи, тихий вітре,
Як ся мила має?!

Чи здорова, чи весела,
Личко рум'яненьке,
Чи сумує, чи горює,
Чи личко бліденьке?

Бо я тужу, бо я плачу,
Сльозами вмиваюсь,
Веселої годиноньки
Вже не надіваюсь.

Коби мені крильця мати,
Соколом злетіти,
Тяжку тугу із серденька
При милій розбити!

Ой літав би-м, ой літав би-м
Щодень і щоночі,
Щоб ся милій у сивенькі
Надивити очі.

Ой літав би-м, ой літав би-м
Зорями ясними,
Щоб мені ся натішити
Ручками білими.

Ой літав би-м, ой літав би-м
Світом білесеньким,
Щоб мені ся натішити
Личком рум'яненьким.

Ой літав би-м, ой літав би-м
Вечором тихеньким,
Щоб мені ся натішити
Ходочком дрібненьким.

Ой літав би-м, ой літав би-м
Лісами, горами,

Щоб мені ся натішити
Милими словами.

Ах, я бідний, нещасливий,
Та й крилець не маю,
Сохну, чохну в далечині,
Всяк день умираю!

Руслан Шашкевич

СУМРАК ВЕЧЕРНІЙ

Сонце ясне померкло, світ пільма насіла,
Вшир і вздовж доокола сум ся розлягає,
Чагарями густими тьма вовків завила,
Над тином опустілим галок гамор грає.

Там, нещасен, думаю, тяжка мов могила
Серед степу опівніч сумненько думає.
Згадка в душі печальній тужно згомотіла,
Бо сплинули радощі, як Дністер спливає.

Нависло ясне небо чорними хмарами,
Тяжкими густі бори склонились тугами,
Зойкнули дуброви, й ліси застогнали.
Весело ми з тов гудьбов та й з тими лісами,
Мило ми з буйним вітром, з блудними
марами,

Студена тая доля к серденьку припала.

Руслан Шашкевич

ЖУЛИН І КАЛИНА

Казка ¹⁹

Глухо, тихо доокола,
Все в темку щезає,
Понад Дністром, понад бистрим
Сив туман лягає.
Лиш далеко в густих корчах
Тлють вовчі зірниці,
Лиш далеко очеретом
Сверкають лучниці.
Жулин блуден, самооден
Обманцями ходить,
Через густе хашя дресь,
Болотами бродить.
Ходить, гонить, не тямиться,
Облудом, пільмою,
Шум і закрут у голові —
Шибавсь собою.
І спинився на березі,
Головочку склонив,
І тяженько задумався,
І сльози не вронив...
Рум'яное лице зблідло,
І губи зів'яли,
Серце его в горюванні
І душа в печалі.

І, кленучи сам собою,
Взявся нарікати:
«Проклятая розлучнице!
Нащо світ в'язати?
Розігнала-сь дрібні діти...
Нащо-сь мя зводила?
Через тебе лишив милу,
Ти мя спечалила!
Був-ем тобі все вірненький,
Згадував гадочки —
Все пропало, минулося,
Заростуть стежочки.
Ти не була мені щира,
К собі-сь принаджала;
Як роздав-ем срібло, злото,
З мене-сь ся сміяла.
У грудь нині розпукою
Печаль ся копає.
Ах, змарнів-ем, почорнів-ем,
Серце ми ся крає!
Чи я ходжу, чи я ляжу —
Життя проклиная,
Бідне серце зайшло кров'ю,
Сльози проливаю!
Щастя знило, мир розбився,
Лиш мені тужити.
Лучче гнити в сирій землі,
Як під сонцем жити!»

* * *

А по Дністру б'ють вовноньки
В крутім береженьку,
Ватра верх вовнь розлилася
Скрізь пільму темненьку.
Сині тумани димляться;
А з ватри хилиться
Гарна діва, круглолиця,—
Їй свита рясниться...
Красне личко бліденькое,
І очі чорненькі,
Розсипаються густенько
Косоньки жовтенькі.
Клекотять вовноньки бистрі,
Глухо, тихо б'ються,
Поверх вовнь тумани сині
[3] ватров зливаються...
Жулин руки звів злегонька,
Лице розтліває;
К гарній приступив Калині,
Стиха промовляє:
«Чо ти тудя, блудна, ходиш,
Люба красавице?
Чого глядять чорні очі,
Блідне круглолице?
Чи близький дім, чи далекий,
Дорога бріднява?..
Як гляну на тя — марнію,
Миленька, білява!

Темна нічка, бистра річка,
Студен вихор віє —
Занесу тя додомоньку,
Грудь моя загіє».

* * *

Поглядає відьма вкосом,
Кплячись, посміхає,
Очі вуглем ярим тліють...
К ньому промовляє:
«Горе тобі, невдячнику!..
Загинеш марненько!
Запро тебе кляла-м життям,
Ізісхло серденько,
Дні і ночі сльози лляла-м.
А за вірність мою
Мене-сь забував нещиро,
Лишив сиротою!..
Присягав передо мною,
А другу-сь любив;
Я в сльозах ся розпливала,
Ти з нев ся голубив.
Лучше було не любити,
Ніж любов зраджати!
Горе тобі, невдячнику,
Марне загигати!
В бистрім Дністру глухо, тихо,
Пісочок дрібненький,

На дні двір мій з вовнь прозристих,
Ясний, студененький.
Пісок очі виїдає
В синій колобані;
Скучно там є і сумненько,
Тяжке горювання.
Світличенька без оконць —
Сонце не загіє,
Сама журюся собою,
Вітер не завіє.
Заведу тя, мій миленький,
В тую світличеньку,
Обійму тя, поцілую,
Пригорну к серденьку.
Постелю ти ладно, гладко
Пісочок дрібненький,
Покладу ти під головку
Та рінець біленький».
Відьма чорними очима
Скрізь серце прошила;
Свита рясно провівала,
Вся ватрою тліла.
Під нев земля ся розпала —
І щезла, кленучи...
Поверх поломінь палала
Синя, клекотючи.
Закрутився буйний вітер
На роздорожищі,
Клубить піску туманами,
І кипить, і свище.

І луч синій ясно сверкне,
Щезне, знов затліє —
Серед вихра забіліє,
Ніє, маячіє...
Глухий гомін доокола,
Хаші ся згинають;
І тріскучий грім ударив —
Граньці-сь розсипають.

* * *

Жулинові проканули
Сльозоньки дрібненькі,
Стигло серце спечалене
В розпуці лютенькій.
Б'єся в груди білов руков
І клене собою,
І серденько промерзало,
Запли[ва]ло крвою.
«Ах, Калино, красавице,
Щиро-сь мя любила!
Горе ж мені — вже-сь не моя!
Нащо-сь мя лишила?
Куда знила-сь в вир безвісті,
Де твої слідоньки?»
«Там студено, вельми темно», —
Шептять червачоньки.
«Ще зажди, на стиг вернися,
Най вічне спрощаю!

Ах, возьми мене з собою,
Най ся не лишаю!..
Та вже ж я тя не прикличу —
За мене не дбаєш;
Та вже ж я тя не приплачу —
О мені не знаєш.
Ніжки твої скоропадні
Вже ледом застигли,
Ручки твої біленькії
Вже углем згоріли,
Очка твої чорненькії
Вже пополовіли,
Губи твої рум'яненькі
Уже посиніли.
Не будеш дрібними слови
К мені промовляти,
Ні білими рученьками
К собі пригортати».

* * *

І Жулин замовк... думає.
Дрож го пронимає;
Нич не видить, нич не чує —
Жалем прозябає.
І розпука хапле ледом
Серце закровлене,
В голові ся закрутило,
Оченьками жене.

Розсміявся глухо, дико,
Схитав головою...
Вергся в синій вир глибокий,
В ріку бистренькую.
І вир під ним розступився
До дна, іграючи,
І закипів пак поверха,
Сильно вовнюючи.
Котилися каламутні
Вовні берегами,
І вихор гнав споловіле
Листя туманами.
А далеко черленії
Луни розлялися,
А далеко чорнявії
Хмари котилися.

* * *

На розсвіті красить зоря
Та небо ясне,
Котиться з-за хмар золотих
Сонце черлене.
І вже синій туман щезав
З очеретів густих,
Буйний вітер проганявся
По остепях пустих.
А по Дністру та два тіла
В вовнях ся крутили —

Разом Жулин і Калина
За руки-сь держили.
Вовні верх них каламутні
Красні сукні дерли,
Виючися баранами,
Білі боки терли.
У Калини врічи часом
Усміх озіркався —
Гарна була, журна була,
Волос розсипався.
У Жулина лице сине
Печаль вкопалася,
Зуби твердо ся затяли,
І грудь надулася.
І винесли води тіла
На рінець дрібненький,
Замулені білов пінов,
Як сніжок, біленькі.
Тут злетіли ворон тучі,
Лобами схитали,
Тіло дзьобали Калини,
Очі випивали.
А Жулина не торкнулись,
Здалека кружали:
Як над него надлетіли —
Падали, здихали;
Бо заклала го Калина
Словами твердими:
В ужас світу не терятись
Віками вічними.

Ворони го приоділи
Чорними крилами,
Вихрове го обкитили
Піску туманами:
Аж верх него насипали
Могилу круглую,
Що морогом не вростає,—
На пам'ять вічну.

Далибор Вагилевич

ОЛЕНА

Казка ²⁰

Музика різко від уха заграє, а бас то загудів, то, в лад вибиваючи, моторні дівчата аж піднімає; а хочь ноги потомлені — до круглого рвалися танку; гарні хлопці в підкови до складу кресали, позираючи радосно кожний по своїй дівчині; сваненьки з молодцями, стиснувшись в кутку коло припички, хочь дрібненько, но частенько витрясали крупник із чарочки, не дбаючи, собі радненькі, на старих своїх довговусих господарів, на другім боці в куті, коло скрині, спорою мірою попиваючих. Було то весіллячко...

— Гей, хлопці, чи спите!? Що-сте ся позабували? — кликнув гожий дружбитонька — з великою, шовком шитою хусткою у бока, — досадним голосом. — Дівчата раді би гопцювали, а в вас як би душі не стало!

Махнув шапкою, вінцем барвінковим стрійною, погладив чорненький, хочь невеличкий вус, розгорнув волоссячко у чола,

глянув по дівчатах; виніс одну з калинового луга, наплетив музиці — «або грай, або гроші віддай!», моргнув на Юрця, і станули до шпаркого козачка.

[Д р у ж б а]

Хоть з дерева лист упав,
Моріг половіє.
Весіллячко господь дав —
Радю нам ся діє!

Ю р ц ь о

Хоть надворі ніч темна,
Гей, темна ночонька,
В нас світличенька ясна,
Красні дівчатонька.

Д р у ж б а

Сокіл в білий двір влетів
К чорної галоньці;
Княжиненько наш приспів
К русій дівчиноньці.

Ю р ц ь о

Нуте, жвавi хлопаки,
Легіники горні,
Витинайте гопаки,
Хлопчата моторні!

Ба й свахи не дармували. Бо і їм не йно
що всім разом саджати коровай — ще і по-

танцювати конче, щоб ся коровай вдав красен, та ясним сонцем на столі засіяв, та й добру долю приніс.

А Олена, пишна княгиня, як русалочка, гарна, ще раз-вінком барвінковим золото-зеленим стрійна, їх веселій придивлялась охоті та часто в легкій коломийці розковану русу косу на легкий кругом пускала вітер.

Бач! — і наш вдалий Василько приспів дарити нашу княгиню; хоть о пізній вечері, но стане він затее зо своїми красними співаночками.

— Щось ти нам сумний, та й сам... Каж, може, яка лиха пригода?..

Приступив і старий батенько, сивий голубонько, та приніс спорий кухоль горілки з медом.

— Но, жвавий козаче! Бодай здоров був! — надпив і подав ему. — Відав, утомивсь ся, покріпи сили.

Відобрав, подякував, поставив, втер лице та й став промовляти:

— Вертаю із Дубровнич, були-смо у дворі просити пана старостича на весілля. Він, бачимо, не дуже нам рад був: схнюрився, люто по нас глянув, відвернувся. Но небавком знова промовив солодко; вложив Семенкові кілька талярців ясних в жменю, обіцяв прийти та й відправив. Але видко було по нім якуюсь нерадість. Не встигли-смо

відойти, може, на двадцять кроків: «Семенку!» — кликнув, відчинивши оконце. Семенко, як стояв, поскочив ід дворові. «Скакай, — казав мені, — домів, я духом приспію».

Уже заступав-ем к долині, мав-ем скрутити поза високу могилу татарськую. Оглянувшись назад себе, взрів-ем, — сила при вечірній мряці доглянути лъзя було, — Семенка. Спізнав-ем го по легких ногах — спускатися вискоком ко старому крутому шляхові, що то о нім так много старі повідають люди. Куде ему шлях? — не знаю і не вгадаю. Щось то лихого буде: лисиця мя перебігла та й ворон на хресті сім раз закрывав. Але док життя ми стане, не забуду того козака з бандуркою і густокрутою бородою, котрою декуда сивий кудався волос: як верг на мене чорним соколім оком, як би гранею м'я обсипав. Він тогді саме, коли-смо ступили на поріг світлиці у дворі, кінчив співанку тими словами:

... з татарської неволі.
Конець мой пісні, конець і неволі!

* * *

Сонце спочило, смерклося. Тиха пільма насіла тихі та узькі звори. Вітер буйний осінній метав хмарами від верха до верха і гнав споловілим листям з гір в темні роздоли, то

знов під круту стремину, скриплячи голими гіллями відвічної дубини, мов величаючися своєю лютістю а ругаючись з їх недуги. Звір шелепотів чагарями за жиром, часами вовк, голодом пертий, дивими завив голосами. Перісті опеки, закляті над безвістями стояти, здавалися при настиглій нічній мряці прожити та свої міняти становища, проходячися, мов нічні мари, бо, як то кажуть, «у страха великі очі».

Сміло ступав відважний Семен по круглім грехоті і по розметаних костях, переступав колоди, підносячи високо ноги, і з притиска їх ставляв, щоб го яка мара не підбила. Чорна пільма го за очі хватала: скоро взрів тумани по корчах, волосся му горою ся звело, кров ся стинала, а страх за серце як би мертвець зимною ймав рукою. А нельзя казати, щоб не мав відваги, бо ся не раз добре довело! Але змаленька чував о заклих дівцях, о скаменілих лицарях, о недоступних про змії райських птицях, то о однокіх татарах, людодідах, великанах і о мнотіх інших лихих духах. А скоро то все стануло на умі роем (а час — ніч темна, і місце — гори, дебри, і чагарі по тому були), то тогді і найсмільшому трусом ставати. І Семен, посміховуючийся на зазір вовка або медведя, при найменшім лопоті застигав, бо то, відав, з лихим — не з пирогами.

Замаячіло в далечині гей ватрою широко розложеною. Було то ему, що женчикам в жаркім літі вітрець холодненький. Вдивився в ню цілою душею, а радість в его душі каліною зацвіла, і втихомирився дух его, як природа по шайній тучі, і зрадувалося серце в нім вельми, як коли би ясне лице своєї Олени взрів...

Затріщало корчами по сухім ломачю та й го переймило — скаменів — заголосило:

з татарської неволі.
Конець моїй пісні, конець і недолі!

Прожив, бо спізнав Данилка, що го у дворі видів, — що то так дико і люто, як розбишака, виглядав, що то на обіцянку пана бути на весіллі к стіні по-бісовськи ся усміхнув. Утішився, видячи его, а зрадувався більше, скоро вчув: «Одна нам дорога!» Стис го за руку, і побратались, і разом вдвійні ступали кремінчатою стежкою під круту гору к високій ватрі.

Підойшли на місце. Семенко, взрівши із-за дуба кільканадцять бородачів при широко розложеном огні, наганув си дванадцять розбійників в казці, що вісільця відрізали і пекли на рожні; налякся, спинився, ані кроком наперед, і мав ся вертати.

— Не страхайся, — промовив Данилко, — не такий дідько страшний, як го малю-

ють. Приступи, тадже ти християнин — не враг, не бісурман, лише бідний селянин...

— Мабуть, наш жвавий бандуриста Данилко,— озвалося кілька грубих голосів.— Несе він нам щось потішного, для него нема ні воріт, ні залізних дверей!..

І поскочили в сторону, відкіль голос йшов. Привели обох, згорнулися к Данилові всі, питаючи, яким світом довершити їм гадку; бо Данилко ніколи надармо не трудився, а радуючимся тамтим, около Данилка, і попиваючи могорич — на будучу добру справу. Семенко сумував, присматруваючись тотим дивоглядам зукося: то рушницям, то ясним топірцям, стримлячим довкола курища, то барильці з горілкою. Однак ж частіше поглядав в чорний ліс, чи не явиться яка стара стежка втечи і спастися. Але наганув си его побратим Данилко свого товариша, приступив д' нему з кухлем:

— Бодай здоров був! Ти ся нам знадобиш; не сумуй — зрадуєшся нині, а з тобою много твоїх сусід. Пий на погибель врагам — так чинимо всі, так чинить і наш ватажко. Он бач, і він іде! Пий — а втішиться тобою.

Але Семенові не дс солі було, взрівши его,— і мало що кухля не впустив, бо такого ні видав, ні слухав, ні видумати міг. Станув Медведюк піднебесною Чорногорою, барки

его — у Бескидах камінь; дуб — его правия; брови его — як дві чорні хмари; а очі его — з-під тих хмар дві мовні; а борода его — ніч темна, осіння; а голос его — грім серед літа; а ступив ногою — земля стогнала; вергся на врага — буй-туром валив.

— Мов, як-есь ся справив?

— Відомо, думка українська і стіну переб'є,— озвався Данилко.— Бандуристою ввійшов-ем у замок. Старець Дмитро (так го там зовуть), що мя впустив, заглянувши в мене бандурку, просив мя насильно, аби-м ему заграв та заспівав. Заспівав-ем ему відому пісеньку о татарах, кінчивши святим Николаєм; а заспівав-ем ему до серця — і полюбив мя вельми. Побратали-смо ся, і завів мя [до] світлиці замкової, хвалячи перед паном бандурку мою і мої думки, а я рад тому був. Доспівуючи пісню, взрів-ем входячих того тут молодця з другим — і просили пана на весілля; обіцявся, лиш видко було, якуюсь лиху гадку точив в своїй голові. «Не вдась, вражий сину!» — думав-ем собі. Відспівав-ем, взяв таляра та й пішов, і зустрів-ем старого Дмитра, жадаючого мене під дверми. Проходжали-смо ся по обійстю замковім — старий своє, а я своє; він щось там билинив о татарах, а я тим часом придивляв-ем ся: від горбка стіна найнижча.

«Там-туда,— казав старий,— наш Степанко не раз бігав на вечорниці, а вертав, як кури другим опадом запіли».

«Ваш пан,— мовлю до него,— вибираєся на весілля?»

«Правда, до Семена. Казав коні сідлати і щонайжвавші хлопці в цілм замку з собою бере. Щось він на гадці має... Він часами дуріє. А може... може, лише погуляти... Не жаль-бо то і погуляти на такім весіллячку: дівчат, як звiзд на небі, а всі красні. А найкраща Олена — сама молода,— як сам мовляв: лице в неї — як соненько ранком, а очі — як зірнички перед досвітом, голосочок — як дзвіночок, а ноги — вітрець легонький, а руки — сніжок біленький, а сама — як... як гарная ланя...» Тут старому язик по кутках бігав; закукурічився і здавався молодніти...

— Годі! Не теряймо часу, не нам о тім бесідувати,— озвався сильний ватажко.— На коні!.. Ванько, з шестом — у замок! Забери, що нам ся здасть, а що не возьмеш, разом з замком най огнем сяде. Немного там труду буде, однако ж доведеться, як ся справиш. А ти, Семене, поведеш нас на весілля — потанцюєм з грабителями, вражми синами!

Розбіглися вітром по байраках за кінми. Огонь погас, грань меркотіла — курище ся лишило. Втихомирилося.

* * *

Через густу враз дубину
Соколами — молодці.
Ой заплачеш, вражий сину.
Як взриш ясні топірці! —

загриміло в далечині. А голос дубровами високими розлягався верхами та й заблудив гомоном в чорних безвістях; лише ще дудонь тряс землею та й знеміг. І знов тихо, і знов сумно, лише вітер ярами засковиче та й ворони закрядуть, радуєчися на будучий жир. Мрачно і тихо, бо поскакали ногами скоропадними за вовчими очима — допали лазу край чорного ліса.

— Гей, мабуть, зоріє! — озвався новобранець.— Гляньте!..

— Неглупе! — загримів велет ватажко.— Ванько зажег си скіпку.

— Аби видко було з погребів старі виточати меди,— озвався старий бородатий Бойчук та глянув на кухоль за ременем.

— Та й наші, бодай здорові, червінцями ся підкидають,— мовив третій.

А ватажко:

— Цитьте! Дудонь... Коні — в байраки, хлопці — за дуби!.. Федь — на чати! Як взриш — закрядеш. Потягніть мусатами топірці! Потом тихо, щоб вас і муха не чула, бо... Не тра вам казати.

Напретив та й ступив у чагар.

Недовго ждали; тупот ся змагав, дерли коні, аж земля стогнала.

— Кра-кра-кра!!!

— Хлопці, в лад! — загомотів верховодник.

Задзвонили топірці та мечі, іскри ся посипали, мов з димні; стерлися дві хмари, б'ючи мовнями по чорних воздухах. А Медведюк буй-туром вергся на супротивника, вибив меч зо жмені, завинув ясным топірцем та й вигнав вражу душу лукаву негідника, щілиною в голові. Приймив з опалих поганих рук зорю на розсвіті — Оленочку гарную. Челядь граблива поборена: одна порубана, друга пов'язана.

— Семенку! Прийми твою відданицю.

Прискочив Семенко, в пояс склонився, стис го за коліна; хотів промовити, подякувати, лиш не вдавав запро радість. Приспів і дружба з молодими легіями свого села, гонячи возьмителя, але діло вже довершене зустріли. Уже Медведюк, хотя й непрошений дружба, скупив княгиню мечем. А они ся вельми жалкували, що не лишено було їм нагріти грабителеві чуприни: стискали персти в твердий кулак та й затинали зубами.

— Вже ми ему карку нагнули, аж на землю поклоном упав і, відав, не зведеса, аж, мабуть, на Осафатовій долині²¹. Бач, окаяник, з весілля голоден вертає та сиру

землю їсть! — озвався верховодник сильний і потрутив го ногою.

А Семенко ся не тямив з радості. Пригортав свою надію к собі, а она его білими обнімала руками та рум'яное цілувала личко, аж ся ватажко мимохітно засміяв наголос. Обое приступили к ньому і просили го:

— Хотяй на годинку — на крупничок та на солодкий медок, та, може, де роздобудем якого талярця...

— А музика! Там-то музика! — перебив дружба. — Добре тот казав, що му лихо в пальцях сидить — так дрібненько тне козачка.

— Майтеся гаразд! Мені там не бути, — промовив Медведюк та й відвернувся.

— У вас перше п'ють, а потім танцюють, в нас навідвороть: перше танцюють, а потому п'ють. А могорич? — в тім нашого Ванька голова! Буде мід, горівка, червінці, та талярці, та й гарні пісеньки, — була бесіда вусатого Бойчука.

— Хлопці, на коні та до наших! — кликнув ватажко, та й щезли.

Руслан Шашкевич

ПЕРЕВОДИ

а) Пісні народні сербські

ДІВЧИНА І РИБА

Дівчина край моря сиділа,
Сама до себе так говорила:
«Ой милий ти мій боже!
Чи є що ширше над море?
Чи є що довше над поле?
Чи є що швидше над коня?
Чи є що над мед солодше?
Чи є що над брата дорожче?»
Риба д' неї з води говорила:
«Дівчино, мало ти знаєш! *
Ширшеє небо над море,
Довшеє море над поле,
Швидші суть над коня очі,
Від меду солодший цукор,
Над брата дорожчий милий!»

Р. Ш.

* Будало у сербів — наш брат би сказав: дурень-кий, дурнуватий²².

ДІВЧИНА ДО РОЖІ

Ах, моя водо студена!
І моя роже рум'яная,
Чого-сь ти так рано процвіла?
Не маю, кому б ти вчахнути.
Вчахнула би-м ти неньці,
Та неньки не маю;
Вчахнула би-м ти сестриці,
Сестра ся віддала;
Вчахнула би-м ти братові,
Братчик у військо пішов;
Вчахнула би-м ти милому,
Та миленький далеко —
За трьома горами зеленими,
За трьома водами студеними.

Р. Ш.

ПУСТА ДІВЧИНА

Дівчинонька водов бродить,
Ноги ся біліють.
За не входить молод хлопець,
Смієся, регоче:
«Броди, броди, дівчинонько,
Бодай мойов була!»
«Коб я знала і відала,
Що я твоя буду,

Молоком би-м ся вмивала,
Щоби біла була;
Рожею би-м ся втирала,
Щоб рум'яна була;
Шовком би-м ся впerezала,
Щоби тонка була».

Р. Ш.

ДІВЧИНА, ЛИЦЕ МИЮЧА

Дівчина си личко умивала
І, миючи, к лицю говорила:
«Коб я знала, личко мое, личко,
Що ти старий буде цілувати,
Пішла би я горою зеленов,
Весь полин би-м по горі зібрала,
Із него би-м воду вицідила,
Мила би-м ти нею в кождий ранок:
Як стар поцілує, щоби-сь гірке було.
А коб знала, личко мое, личко,
Що ти молод буде цілувати,
Пішла би я у зільник зелений,
Всю би рожу в зільнику зібрала,
Пак би з неї вицідила воду,
Мила би-м ти нею щозарання,
Щоб, як поцілує, молодому пахло,
Щоб му пахло і миленьке було.

Волю з молодим по горах ходити,
Як зо старим по білсму двору;
Волю з молодим на камені спати,
Як зо старим на м'якенькім шовку».

Р. Ш.

АНГЕЛЧИНІ ВОРОТА

Високо ся сокіл вивив —
Вищі городу ворота.
Воротарка там Ангелка;
Сонцем голову завила,
Місяцем ся впerezала
І звiздами затiкала.

Р. Ш.

ЗНАТЕЛЬ

Ой дiвчино, ой Милiна,
Сiдай менi край колiна!
Най ся люди не дивують —
I ми знаєм, де цiлують:
Межи очi — удовицi,
А дiвчата — межи цицi.

Руслан Шашкевич

ТРИ ТУЗИ

Соловій-пташина
Усім спокій дала,
Мені, молодому,
Три тузі задала.
Ой перва ми туга
На моім серденьку,
Що м'я, молодого,
Ненька не женила.
А друга ми туга
На моім серденьку,
Що мій ворон-коник
Пiдо мнов не грає.
А третя ми туга
На моім серденьку,
Що ся моя мила
На м'я розсердила.
Копайте ми яму
На полі широкім,
Дві стопи широку,
Довгу на чотири.
Вище головоньки
Рожу посадiте,
А нижче нiжочок
Воду iспустiте.
Як молод перейде,
Най ся затикає;

Як старий перейде,
Най ся прохолодить.

Я. Г.

СМЕРТЬ МИЛИХ

Двое милих щиро ся любило;
При одній ся водиці вмивали,
В один рушник личко утирали.
Літенько минає, а ніхто не знає,
А на друге літо усі ся дізнали —
Дізналися і отець, і мати.
Мати не дасть, щоб їм ся любити,—
Розлучила дороге і миле.
Милий милій через звізду каже:
«Умри, мила, вечер у суботу,
А я, молод, рано у неділю».
Що сказали, тоте і вчинили:
Вмерла мила вечер у суботу,
Вмер миленький рано у неділю.
Поховали одно близ другого,
А скрізь землю руки їм злучили,
В руки дали яблука зелені.
Мало часу по тому минуло,
А над милим росте яль зелена,
Над милою роженька рум'яна;
Обвилася рожа на ялиці,
Як шовк м'який коло красних цвітів.

Ярослав Головацький

б) Із чеської
«Короледвірської рукописі»²³

КИТИЦЯ

Віє вітронько з лісів князевих,
Біжить миленька ко потоку.
В ковані відра черпле водицю,
Водою к діві плине китиця,
Кита пахнюща з рож і фіялків.
Ялася дівка киту ловити —
Пала, ой! впала в студену воду.
«Коби-м відала, китице красна,
Хто тя в порхоньку насадив землю.
Тому би-м дала золотий перстень.
Коби-м відала, китице красна,
Хто тебе ликом зв'язав м'якеньким.
Тому би-м дала з коси іглицю.
Коби-м відала, китице красна,
Хто тя студенов пустив водицев,
Тому би-м дала вінець з головки».

Р. Ш.

ОЛЕНЬ

Бігав Олень по горах,
Скакав сторонами,
По горах, по долинах
Красні пороги носив.
Красними парогами
Густий ліс продирав,
По лісі скакав
Легкими ногами...

Ой тут молодець ходжував по горах,
Долинами ходив в люті бої,
Горду зброю на собі носив,
Твердов зброев глоти врагів розбивав.
Ніт вже молодця у горах!
Поскочив на нь люто лестний враг,
Заскалив очі, злобов розжарені,
Вдарив тяжким молотом в груди —
Застогнали мутно ліси жалостиві:
З молодця випер душу-душицю!
Сеся вилетіла красним тяглим горлом,
З горла красними устами.

Ой тут лежить; тепла кров
Тече за душею, що злинула,
Сира земля п'є кровцю гарячу.
В кожій діві — жалісливе серце...

Лежить легінь у землі холодній,
На легіню росте дубець, дуб,
Розкладаєсь в суки ширше й ширше.

Ходить Олень з красними рогами,
Скаче на ногах на шпарких
Горі, в листя спинат тонке горло.
Злітаються товпи бистрих

кругавців

Зо всього лісу тут, на тінний дуб,
Усі покракують на дубі:
«Пав молодець злобою врага!..»
Всі діви плакали молодця.

Р. Ш.

ЛИШЕНА

Ах ви, ліси, темні ліси,
Ліси милетинські!
Чом ви ся зеленієте
Зимі, літі рівно?..
Радо би-м я не плакала,
Не нудила серцем,
Но скажіте, добрі люди,
Хто б осьде не плакав:
Де мій батько, батько милий? —
Загребаний в ямі.
Де моя мати, добра мати? —
Трава на ній росте.
Ні ми брата, ані сестри,
Милого ми взяли...

Р. Ш.

ЗОЗУЛЯ

В ширім полі дубець стоїть,
На дубі зозулиця;
Закувала, заплакала,
Що не всігда яро.

Як би стигло житце в полі,
Сли б яро всігда було?
Як яблуко в саді стигло [б],
Сли б літо всігда було?

Як би мерз у стозі колос,
Сли б осінь всігда була?
Як би діві тяжко було,
Сли б сама всігда була!

Руслан Шашкевич

СТАРИНА

СТАРИНА — є то піснь хороша, дзвеняча, що різним способом в наші часи загомонує, що різним настроєм озиваєся з передвіка до нас — і раз тихим миленьким голосом промовляє, обнімає солодким чувством серця а знову піднімає величною силою душу, чудує, казав би-сь, надприродними ділами ум послідніх, — то знова залебедить тужно, плачем голубиним дідів розплакує сини, то знову обвіває потіхою і радощі в серця нагортає, а в душах зводить святую почесть покійним праотцям.

Старина — є то великий образ, є то дзеркало, як вода, чистое, в котрім незмущенное являєя лице столітей. Там тобі, внуце, глянути, а взриш, як твої отці, твої діди жили, що діяли, що їх веселило, радувало, а що печалило, яке сонце межи ними сіяло, як думали, яким духом обнімали природу, охресності, світ цілий, з ким ся стирали, і як се на них ділало, який їх світ внутренній, а який зверхній, що їх наділяло до сильного діяння, а що їм силу віднімало, який їх язык, яка бесіда, яка їх душа, яке серце, — словом, якими хотіли перед тобою явитися і що по тобі ждали.

Сесе все для нас не брідня. Чужина нас займає, чому ж би нашина не прилягла до серця, не промовила до душ наших сильним словом!?

Окрухи, ба великі кусні сего образу, сего чудного дзеркала, придержались донині — переховались по церквах, по монастирських книжницях, по чесних священниках, по піснелюбних дяках, не щоби і під низькими стріхами, по сановитих господарях, — котре вони честять і переховують, мов святий подарок з неба. Сукромі голоси бринять по всій Русі (то піснев, то казков, то небилицею, то поведінкою, то приповідкою, то загадкою, то обрядом і м[ногим] і[ншим]); лиш їх склікати водно — а стане піснь велика, довга, безконечна, що цілим світом загуде, що сильно розгримить славу перідніх і нинішніх літ всього народа.

Знайшлись многоучені мужеве (лиш їх не годі на так великое діло!), що займаються, хочаки згорнути тоту неув'ядаему красоту передвіцьку. Честь і повна подяка не мине їх; коб лиш не далеко відсували радість нашу і щоскорше дали нам госнуватися тим, що придбали своїми трудами.

Руслан Шашкевич

* *
*

Літай, літай, сивий орле,
по глибокій долині!
Засилають ляхи листи по всій Україні:
Живіть, живіть, українці,
не бійтесь нічого —
Повішано в П'ятигорах козаченьків много!..

Мріє, мріє ясен місяць а в неділю рано,
У сотника а в Левенченка
а в Лавріна козаків пов'язано.
Отаман же з савулою пана

рейменталя просять
А до бога жалібненько свої руки зносять:
— Визволь же нас, милий боже,
а з тої неволі! —

А пан рейментар їм одказує:
— Умієте, скурви синове, поляків
воювати —

Да вже ж то вам потреба
в П'ятигорах погібати!..

Щебетав же соловієнько різними голосами,
Да вмилися козаченьки дрібними сльозами:
— А не слухати було Заяця, милії браття!
Бігав, бігав Заяць — тепер у сіть упав;
Не один же козак добрий
через него пропав!..

А вдарено в Білій Церкві
з грозної гармати,
Та заплакала не едная козацькая мати.
А вдарено у Києві з грозної рушниці,
Там заплакали за козаченьком
рідній сестриці.
А витягнен в П'ятигорах із тугого лука,
Да вже ж, пане рейментарю,
з тобою розлука!

* *
*

Кляла цариця, вельможна пані,
Чорное море проклинала:
— Бодай же море не процвітало,
Вічними часи висихало! —
Да що мого синка, єдиничика,
Єдиничика у себе взяло!
Чи би я войську не заплатила
Червоними золотими
Да біленькими талярами?
Чи би я войська не приоділа
Червоною китайкою
За услугу козацькую?..

А в неділеньку пораненьку
Збиралися громадоньки
До козацької порадоньки.

Стали ради додавати,
Одколь Варни доставати
І всіх турків в ній забрати:
Ой ци з поля, ци ли з моря,
Ци ли з тої річки невелички?..
Послали посла як під Варну,
Поймав же посев турчанина,
Старенького ворожбита;
Стали его випитувати:
— Одколь Варни доставати? —
Ой ци з поля, ци із моря,
Ци із тої річки невелички?
— Ані з поля, ані з моря,
Іно з тої річки невелички!

А в неділеньку пораненьку
Бігуть, пливуть човенцями,
Поблискують весельцями.
Вдарили разом з самопалів —
Седми п'ядес... от запалів²⁴,
Як полсоткою із гармати.
Стали усі козаки до ней ся
добувати —

Стали турки нарікати.
Стали Варни доставати —
Стали турки утікати,
Ту ю річку проклинати:
— Бодай річка не процвітала,
Вічними часи висихала,
Що нас, турків, в себе взяла!..

Була Варна здавна славна! —
Славнішії козаченьки,
Що тої Варни-міста достали,
А в ній турків забрали!

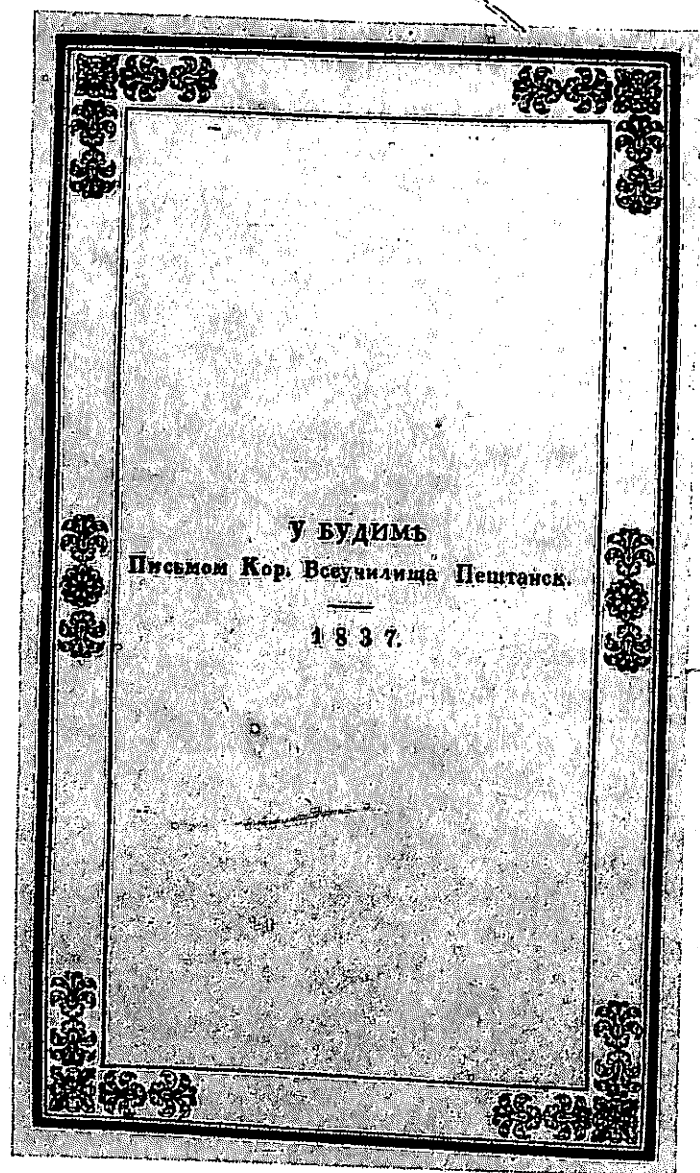
* *
*

Казав ми батенько погнати кози
В зелену дуброву, в густії лози.
Кричала, лаяла рідная мати —
Збудила зсвітання, не дала спати...
Заснув я так кріпко — спав три години.
А все ж то, материнко, з дідьчої причини.
Підведу голову, продру очоньки —
Обачу, що нема ж моєї козоньки!
Бігаю по лісі сюда-не-туди,
Назад ся вертаю — не знаю куди.
Оглянувся і бігу прудко до ліса,
Ци ей не з'їли вовки, до біса!
Бігаю по лісі, собою нуджу —
Щось лежить під садом, здалека виджу!
Обачу ізблизька дівчину сплячу —
Не смію збудити, тільки не плачу.
І стисну дівчині білі рученьки!
Оглянеться, отворить чорні оченьки...
Кричала, лаяла — я не лякався:
Най же оченька націлувався.

* *
*

А се я, пан Ленко, староста Зудечівський, свідчу сим своїм листом кождому доброму, хто коли на нь узрить іли хто коли его услишить, чтучи, кому ж то его буде потрібно, аже-есми роз'їхали границу межи паном Юрковським і паном Івашком Бориницьким межі Острова і Дрохович і закови есмо закопали вічній. А імають пана Юрковського люди із Острова, із Юшковець імають дрова рубати, але не паствити ані свиней упушати у ліс. А закови копали пан Міхал Малеховський, пан Григор Бартошовський і слуга мій Ілько. А при тім свідці були пан Дмитр Ролчкович, і пан Петр Цебровський, і пан Ян Зубрський, і пан Куликовський, і пан Сенько Процевич, і пан Татомир Балицький, і інших при тім досить добрих було. А к сему листу приложили-есмо свою (пе)чатъ під літи рождества Христова ҃ а літ і ҃ літ ҃д-го літа.— (1424).

Примітка. Сей лист списан на пергаменті; у спода привішена печать воскова, надписована літами і затерта.

КОРОТКА ВІДОМІСТЬ

о рукописах слов'янських
і руських,
находящихся в книжниці монастиря
св. Онуфрія²⁵ у Львові

1. Біблія старого завіта — в лист, 7038 листів, без початку і кінця. Писав Дмитро із Зінкова — «писарчик» (може, Сінків, у Чортківським [окрузі]), літа 1576 і пізніше, як на 5037 листі читаємо. Переведена на руський язик (однак дуже мішаний зо слов'янським) просто із єврейського.
2. Євангеліє — в 8-ці, 193 листи; із кінця XVI століття. Оправлене в черлений оксамит зо золоченими гранями.
3. Діяння св. апостол [ів] — в лист, 385 листів. На 21 листі — образ св. євангеліста Луки. Не старша книга ся, як з кінця XVI століття.
4. Служебник і «Толкованіє св. служби» — в 4-ці, 161 лист, без початку і кінця.
5. Служебник, т. є. служба божа св. Іоанна Злат[оуста], Василя Вел[икого] і преждесвященна — в 4-ці, 94 листи; першого листа і кінецьних недостає. Видиться бути, із кінця XV століття.

6. Евхологiон, или Требник — в 4-ці, 128 листів, без початку і кінця.

7. Пролог, житія святих, уложені після місяцеслова на всяк день, від місяця марта до августа, — в лист, 482 листи.

8. Синаксар («поученія» для іноків і мирських) — в лист, 499 листів [3] 1 до 10-го листа — «Предисловіє» і «Оглавленіє». «Поученій» («Словес») — 63. Писав сю книгу (як на 14-тім листі і послідніх пише) архідиякон Васіян, уставник унівський, 1601 года.

9. Пролог (житія св.), від місяця септемврія до февраля, — в лист, 422 листи; на кінці — увага, що списан сей «Пролог» літа 1518 (7026), а дарований до Унева монастиря Антонієм, єпископом Перемильським і Самбірським (7093) 1535.

10. Пролог — без початку і кінця; починаєся від послідніх днів апріля, а кінець — на остатнім августа; — в лист, 196 листів.

11. Пролог, від місяця марта до августа, — в 4-ці, 364 листи. При гречеськім назвищі місяців є і руське: «марот», рекомий «сухий марець»; «апріль», рек. «березень»; «май», рек. «травень»; «іюнь», рек. «червень»; «іюль», рек. «липець»; «август», рек. «зарень».

12. Пролог (списан в два стовпи), від сентября до декабря, — в лист, 455 лис-

тів. Перший лист і кінець видертий; на 25 лист[і] стоїть год — 1646, а на 38 і дальших — що ся книга дана «з ласки пана Євстафія Жерембиця — мултянина, міщанина і обивателя львівського — до монастиря задаровського храму св. преп. Парасковії», і проч.

13. Пролог, від септемврія до початку апріля, — в лист, 408 л. Написан 1713 года, в двох стовпах. Окрім гречеської назви, декуда і руська: «септемв.», рек[омий] «руїн»; «декемвр.», рек. «студинець»; «генвар», рек. «просинець»; «февруарій», або «февраль», рек. «січень»; «март», рек. «сухий»; «апріль», рек. «березень».

14. В книжці єдній — в лист, на 188 листах, — сербином писаній (як то пізнати із слів се, те місто ся, тя; паметь, език, месо місто пам'ять, язик, м'ясо), — наслідні речі: лист 1 до 104. Феофілакта, архієпископа Болгарського, «Толкованіє евангелія св. Матфея»; 105—113. Св. Іоанна Злат[оуста] «Слово о суетній жизни сей [и] о усопших»; 114—130. Св. Єфрема «О суде, и о любви, и о покаянии» (відси до кінця — скорописсю); 131—157. [Слово] Афанасія, архієпископа Александр[ійського], к Антиоху-князю; 158—164. «Житіє св. Варлаама и Іосафата» (тут кілька листів видертих); 165—188. «Паметь и

житіє блаженного учителя нашого Константина-философа, первого наставника славянському языку» (кінець видертий).

15. Житія святих — сих (в лист): 1—99. Леонтія Черноризця «Повесть [о] житію и чудесам св. еп[иско]па Григорія»; 100—144. Леонтія, еп[иско]па Неополя, Кіпрського острова, — «О останце житія св. ар[хи]еп[иско]па Александрійского Іоанна Милостивого»; 145—185. «Житіє св. Григорія Двоєсловца»; 186—172. Афанасія Вел., патр[іарха] Алекс[андрійського], — «Слово, оглавлено к заповедям божим». Також сербський писав — видно із слів девето-, чедо, се місто дев'ято-, чадо, ся.

16. Книги св. Кирила, архієпископа Іерусалимського; «Поученія о тайнах» і ін. — в лист, 142 листи.

17. Книги св. Іоанна Дамаскіна — в лист, листів 286. Язик дуже зрушений.

18. Собрание божеств. слов (бесіди церковн.) св. Іоанна Злат[оуста] і інших розличних «словес» — в лист, 500 листів. Писаное в літо 1567 (як на л. 43 і посл. стоїть) при королі польським Жигмонтовичу Августу і при еп[иско]пі Перемиському і Самбір[ському] Антонію Радиловським, при старості Перемиस्क. Іордані Спитку пану Краховськ[ому] рукою Гаврильця, сина

Романова, ремесла гарбарського на передмісті Львівським в Перемишлі, і записане до церкви св. Георгія.

19. Поученія (в «розговорах душі з тілом») — в лист, листів 210.

20. Книга — в лист, — содержаща: л. 1—8. «О молчаніи, и безмолвіи, и тихом житіи, еже составлятися могут прежде всего от ошаянія языка и кротости сердца»; 9—10. «Сказаніе главизнам настоящей книги»; 11—218. Св. Ісаака Сіріна, «постника и отшельника», бувшого еп[иско]па града Кіневія, «Словеса постническа» (91 «словесо»; відси — скорописсю); 219—266. Ніла Кавасія «Краткое толкованіе на божест. литургію»; 267—291. Максима Мніха — «О церковной мистагогии»; 292—318. «Св. отца нашего Германа — ар[хи]еп[иско]па Константинограда — «Церковн. вещей созерцаніе и тайное разуменіе»; 319—365. «Толк. и изъясн. св. литург.»; 366—384. «Память и житіє блажен. учителя нашего Константина-философа, первого наставника роду російському и всему языку славянскому» — списано із бібліотеки Хиліндарської лаври сербської; 385—412. «Житіє блаженного Антон[ія] Вел[икого]», написане св. Афанасієм, ар[хи]еп[иско]пом Алекс[андрійським].

21. Єфрема Сіріна «Поученія к братіи» (120 «поуч.») — в лист, 275 листів.

22. Правила церковні («Кормчая книга») — в лист, 403 листи — содержат: 1—11. «Оглавление»; 12—30. «Св. апостол. правила»; 31—153. О св. соборах; 154—177. Св. Василя Вел. — «От посланія иже ко Афилохію, еп[иско]пу Иконійскому, и ко Діодору, и ко инным — неких посланій правила»; 178. Св. Васил. — «О бремені сгрішяющих — правил 26»; 179. Од книг божеств. повеліній «Божественныя кончини» і Устиніана-царя розличн. заповіді; 206. «О законах, богом данных Мойсееви»; 211. «Толкованіе божеств. служби»; 224. «Толк. о апост. соборн. церкви»; 241. «Посланія» патріархів і еп[иско]пів; 249. «Сказаніе 12 апостол о Латині и опресноцех»; 282. К ар[хи]епископу Римському од Іоанна, митропол. Руського — «О опресноцех» *; 289. «О Фрянцех и прочіих Латинех»; 291. Блажен. Єпіфанія, еп[иско]па Кіпрійськ[ого], «Повесть о ересех»; 319. Правила великих і малих соборів; 353. Іоанна — митропол. Руського, «нареченного пророка Христова», написавшого правило церковное од св. книг, — вкратці [о] Іакову Черноризцю **; 363. Правила Кирила — митроп. Руського, і сшедшихся еп[иско]пів Далмата Новгородського,

* Іоанн III — митроп. Київський і всея Русі; помер 1166.

** Іоанн II — митроп. Київ. від 1080 до 1089.

кого, Ігнатія Ростовського, Феогноста Переяславського, Симеона Полоцького на поставленіе еп[иско]па Серапіона Володимирського *; 386. «Илія, Новгородский ар[хи]епископ, исправил с Белгородским еп[иско]пом»; 388. Правило Максима, митроп. Руського; 396. «Правило о церковных людех, и о десятинах, и о мерилах градских, и о судех епископских» **.

23. «Съчиненіе по съставех объятіих всех вин с[вя]щенных и божеств. правил, потруждено же вкупі и сложено иже в с[вя]щенноиноковых последнім Матфіем» — в лист, 328 листів. На остатнім листі написано: «Ісо. Александр, воевода бжією млстію, гспдар всеи Молдо-Влахінской земли, оже блгопроизволих гсдвами нашим блгим произволеніем, чстим и светлим сердцем, и послахом сію книгу, рекомую «Правила великія стих оць вселенских», православному князю и великому царю всея великія Руси Івану Василювичу в лето 1561, септемрія м-ца 18».

24. Правила церковні — в лист, — содержат в собі: 1—15. «Правила апостольския»; 16—121. «О седми соборах

* Кирил II був митроп. Київ. і всея Русі 1250—1282. Собор сей був [у] Києві 1274.

** Сії закони дав св. Владимир, вел[икий] кн[язь] Київський. — Зрівняй Карамзіна «Ист. гос. Рос.» т. I, примеч. стор. 200, і Rakowieckiego „Prawda Ruska“, tom I, str. 117.

вселенских»; 122—140. Св. Василя Вел. «Посланіє к Амфілохію и Діодору»; 141—161. Заповіді Устиніана-царя; 162—166. «Избраніє от закона, богом данного Мойсееви»; 167—198. «Толкованіє бож. служби» — о св. — апостольській церкві, о «соєдиненіи» и проч.; 199. «Посланія» патріархів и єпископ[ів]; 207. «Сказаніє 12 апостол о Латинє и о опресноцех»; 245. «О єресех всех»; 270—286. «Вопросы и ответы о брацех беззаконим»; 5 листів — «Сказаніє главам, содержащимся в сей книзе».

При декотрих книгах находяться примітки і уваги високоученого ієромонаха Модеста Гриневецького, котрі колись в ширшій розправі помістити гадаю.

Ярослав Головацький

«РУСКОЕ ВЕСІЛЕ,

описаное через
І. Лозинського»,
в Перемишлі, в типографії
владичній гр[еко]-кат[олицькій], 1835 ²⁶.

Велика і всехвальна була гадка писателя сего діла: згорнути ладкання, привести їх в лад і приложити к ним опис обрядів весільних народа руського. Потрудився писатель немало, заким їх з-помеж народа, з вічної, казав би-сь, нетямки двиг, також з других писателів ви[й]няв, і всякую піснь на єї питомім постановив місці *. Лиш жалкуватися, що ще і половини всіх обрядів і пісень, по всій Русі співаємих, не зібрав. Лиш доганочка, що не зустрічаєм в сей книжці того, чого-смо ждали і чого при збірці народних пісень нельзя забувати: к чому би нам придались

* Шкода, що п[ан] Л[озинський] не госнувавсь многоцінним ділом г. Дмитра Бантиш-Каменського «История Малой России», Моск., 1830, часть III.

збірки народних, перед всіма обрядових пісень, з якого станища нам ся присмотрювати на них, і сам ся присмотрював, як давні тії пісні і обряди і прощо досі не зветочили²⁷ і не перегомоніли, котрі передвіцькі, а котрі нинішні, яка в них всіх разом мисль; що там діють князі, княгині, бояри, хоругви, коровай, кудерне деревце в нім, золотокуючі ковальчики, що косу розковують, едамашки, паволока, посаг, хліб і сіль, козаки, скупини і много енчого; наостанок о напіві і складі пісень весільних — чим відличаються від думок, чабарашок, шумок, коломийок і енчих пісень руських? О сем всім ні сліду; писатель біля того то злегонька незнакомо перемчав або мовчки ціло мимо лишив.

Язик і правопись в сесім хорошім ділі (не мовлю — в піснях) — перший мало, а вторая ціло — не руські. Велично красні діви (ладкання) прибрав в лахмаття не наське, переплів красні пахнющі цвіти тернинов і бодлаками, нарядив чужі мислі і слова нагинками руськими і поставив на їх причолку дивогляди *księdz, największy, sendzia, łacno, starości-ny, choronży, żridło* і еще дуже много енчих, що істинного русина ужасають.

Найбільшою обманою, ба неспрощенням гріхом в сем ділі є, що писатель, відвергши азбуку питомо руськую, при[й]няв букви ляцькії, котрі ціло не пристають к нашому

язикові *. Чи годиться безчестити святиню? Чи годиться потручати ногою сивенького старця, що ся нами від молодості нашої опікував, заступав від бурі, хоронив перед жегущим огнем, придержував душу в тліннім тілі? Чи годиться відвергати азбуку святого Кирила, любомудрця високоумного, многоученого, що ся так добре вдивив в язик слов'янський, що бистрим соколовим оком проймав го навскрізь, що сильним, думающим духом обняв всі голоси величного, дзвенячого язика слов'ян, а, знаючи добре, що їх ні грецькими, ні римськими буквами нельзя писати, явся подати нам сукромі знаки письменні, сотворити азбуку народнослов'янськую, і звів діло піднебесное, з котрим, крім грецької і латинської, ні одна правопись з-помеж так многа язиків рівні придержати не здужат!? Лишився тот подарок сего великого мужа святим, найчеснішим, найдорожчим спадком, котрого нам всі завидують, котрий нас перед веським прославляє світом, до котрого наші діди цілим серцем прилягали, неугасимою милостію обнімали, вічно дбаючим оком стерегли і питомими грудьми заступали. І чи ж можна було інакше? Азбука

* Глянь, народолобивий читателю, «Odpowiedź na zdanie o wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego» (г. Левицького), в Przemyślu, 1835; «Азбука і abecadło». (Uwagi nad rozprawą «O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego», tam że, 1836²⁸).

святого Кирила була нам небесною, незбо-
римою твердою перед довершеним знидін-
ням, була найкріплішим стовпом, несколи-
бимою скалою, на котрій Русь святая, через
тільки столітей люто печалена, крепко стоя-
ла. Є то діва райська звіздострійна, озоре-
на добродійною силою, що нас теплим, соло-
деньким дохом овівує; єї то чудне діло, що
ми досі р у с и н а м и!

ПРИМІТКИ

За 150 років існування «Русалки Дністрової» це її п'яте видання. Перше — оригінальне — побачило світ у 1837 році в Будимі (тепер Буда<пешт>), найімовірніше, тисячним тиражем, з якого 800 примірників було «арештовано» й знищено. У зв'язку з відсутністю в Угорщині українського коректора, а також відповідних літер (використовувався сербський шрифт), у книзі допущено серйозні помилки — місцями такі, що ніяк не вгадуються («Вому» замість «Волгу», «сусимами» замість «русинами», «Василія Вел.» замість «Онуфрія» і т. п.). Я. Головацький, який переписував альманах для друку, виявив, зокрема, 206 помилок. Не знаючи про це, відомий культурний діяч Й. Застирець у 1910 році в Тернополі видав «Русалку Дністровую» вдруге. Власне, він свідомо поставив собі за мету дотримати не тільки тираж (1000 прим.) і правопис видання 1837 року, але й друкарські помилки. На жаль, як відзначив у рецензії М. Возняк, видавець «одні похибки полишав, а деякі посправляв, інші сам поробив так, що текст у багатьох місцях стає

неясним і незрозумілим» («Записки Наукового товариства імені Шевченка». — 1911. — Т. 106. С. 218). Тернопільський випуск альманаху, таким чином, не мав успіху.

Столітній ювілей «Русалки Дністрової» пройшов без її перевидання. У львівському журналі «Слово» (1937, № 3), однак, з'явилися такі публікації: «До «Русалки Дністрової». Сучасні поправки Якова Головацького» М. Возняка і «Друкарські помилки в «Русалці Дністровій» Л. Чехович. Перший оголосив, отже, помилки альманаху, помічені Я. Головацьким, друга виявила 128 нових (правда, не скрізь переконливих) похибок. Проте ці статті лишилися поза увагою при підготовці наступних видань.

1950 року в Києві десятитисячним тиражем здійснено третє видання «Русалки Дністрової». Це була фотокопія першодруку — без вказівки на помилки, без жодних коментарів, тільки з сучасною вступною статтею. М. Возняк написав рецензію «З приводу фотокопії «Русалки Дністрової», подавши при тому зведений реєстр друкарських огріхів книжки, знайдених Я. Головацьким і після нього. До публікації Л. Чехович учений, очевидно, поставився досить критично, в результаті його реєстр налічує 283 пункти.

Рецензія М. Возняка, однак, побачила світ лише 1984 року в Києві — у ротاپринтному відомчому збірнику «Формування і використання бібліотечних фондів». Тим часом в 1972 році з'явилось четверте видання «Русалки Дністрової», яке було

абсолютним повторенням третього, якщо не рахувати кольору обкладинки і тиражу (25 тисяч).

Загальний тираж здійснених за півтора століття чотирьох видань «Русалки...» — 37 тисяч примірників, з них 36 тисяч — це першодрук і його фотокопії. Всі чотири видання — із «ятями», із сербським знаком «Ц» (дж), із непоясненими діалектними словами, з численними помилками.

«Для практично-наукових цілей, — зауважував М. Возняк у названій рецензії, — слід би правопис «Русалки Дністрової» наблизити якнайбільше до сучасного, виправити всі помилки в її тексті, додати знімки заголовної сторінки й ще однієї, яка віддала б якнайкраще правопис першодруку, та дати такий коментарій, щоб зробити книгу доступною радянському читачеві, зокрема студентам».

Сьогодні «Русалка Дністровая» вперше пропонується читачам із виправленням допущених помилок, з науково вивіреними текстами.

Правопис і пунктуація видання — сучасні, мова дещо наближена до теперішніх літературних норм, але, оскільки це перша книга нової літератури на західноукраїнських землях, — в ній максимально збережено лексичні, фразеологічні та синтаксичні особливості оригіналу. За тим же правописно-мовним принципом «Дніпро» у 1973 році видало твори головного організатора й автора альманаху Маркіяна Шашкевича.

Малозрозумілі слова пояснюються в кінці книги.

На титулі першого видання альманаху без відомого «Руської трійці» було поставлено німецький підзаголовок «Ruthenische Volkslieder» («Рутенські народні пісні»). Очевидно, це робилося поспіхом, на чийсь вимогу визначити профіль видання, і не розібралися тоді в угорському місті, що «рутени» («рутенці») — в цісарській Австрії не офіційна, а урядово-зневажлива назва галицьких українців, які звали себе «русинами», по-друге, той, хто давав підзаголовок, глянув не на зміст, а на те, що стоїть у «Русалці...» після «Предслів'я», — заголовок першого розділу, «Пісні народні», витлумачив як визначальний для всієї книги.

На титул нашого видання «Русалки Дністрової» виносяться справжні визначення її профілю й типу, водночас вказується, кому належить видання.

Довгий час не було відомо, як виглядають обкладинки альманаху. У відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника АН УРСР пощастило знайти примірник зі справжніми обкладинками (№ II — 30151, дублет). Вони із тонкого паперу, блідо-рожевого кольору, з друком чорною фарбою, з внутрішнього боку чисті. Обидві обкладинки репродукуються в цьому виданні.

У дотеперішніх перевиданнях «Русалки Дністрової» не було наявної між 120—121 сторінками оригіналу факсимільної вставки — ділового документа від 1424 року. Тепер цей недолік виправлено.

¹ «Не з сумних очей, а з рук пильних надія квітне».

Коллар.

Коллар Ян (1793—1852) — чеський і словацький поет, учений, видатний культурний діяч (за походженням словак). У своїх творах, особливо в ліро-епічній поемі «Дочка Слави» («Slávy dcera», 1824, доповнене видання — 1832), якою захоплювалися в часи романтизму, пропагував ідею слов'янського єднання. Протягом 1834—1835 рр. видав двотомне зібрання словацьких народних пісень. Якраз у той час із Колларом особисто познайомився Я. Головацький.

ПЕРЕДСЛІВ'Я

Автор — М. Шашкевич.

² Верецинський Микола Михайлович (1793—1882) — український педагог (від середини 20-х до середини 30-х років — директор головної школи в Коломиї), організатор справи літературного відродження на західноукраїнських землях. Боровся проти польської та німецької асиміляції Східної

Галичини та Буковини. На його кошти, за винятком 20 дукатів М. Шашкевича, видана «Русалка Дністровая».

³ *Ількевич Григорій Степанович* (1801—1841) — учитель Коломийської т. зв. тривіальної школи, український етнограф і фольклорист, відомий під прибраним ім'ям Мирослав. До «Русалки Дністрової» потрапило більше десятка записаних ним пісень. У 1841 р. Я. Головацький видав у Відні на кошти М. Верещинського збірник «Галицькі приповідки і загадки, зібрані Григорієм Ількевичем».

⁴ *Коубек (Ковбек) Ян Православ* (1805—1854) — чеський поет і перекладач. Деякий час жив у Львові, приятелював з М. Шашкевичем і консультував його під час роботи над українськими перекладами «Короледвірського...» і почасти «Зеленогірського...» рукописів (див. приміт. 23). У «Русалці Дністровій» опублікована знайдена Коубеком грамота від 1424 року.

⁵ *Білинський Іван* — учасник гуртка прогресивної української молоді, організованого М. Шашкевичем 1833 р. у Львівській семінарії для розвитку народної освіти і культури. Збирач фольклору (переважно в околицях Бережан). До «Русалки Дністрової» увійшло кілька його весільно-пісенних записів.

⁶ *Кульчицький Маркел* — семінарський товариш М. Шашкевича. Ще до «Руської трійці» займався збиранням фольклору, особливо на Стрийщині.

В кінці 30-х років був заарештований за участь у польському революційному русі. У «Русалці Дністровій» надруковано близько десятка записаних ним пісень, в основному весільних.

⁷ *Мінчакевич Михайло Андрійович* (1808—1879) — активний учасник Шашкевичевого гуртка, автор цікавих віршів у рукописній збірці гуртківців «Син Русі» (1833), збирач фольклору. Одного разу привіз із села для М. Шашкевича рукописний «співаник» початку XVIII ст. Той виписав звідти і вмістив у «Русалці Дністровій» історичну пісню «Кляла цариця, вельможна пані...». За зв'язки з польськими повстанцями в семінарські роки М. Мінчакевич був після навчання засланий на ка-торгу.

⁸ У цій примітці, через відсутність під руками окремих видань, М. Шашкевич допускає деякі неточності. Повна назва третього видання української «Енеїди» — «Вергілієва «Енеїда», на малоросійський язик переложена І. Котляревським»; до виходу «Русалки Дністрової», ще в 1835 р., з'явився п'ятий збірник І. Срезневського «Запорожская старина», котрого М. Шашкевич не врахував через запізнілу інформацію; «Малороссийские пословицы и поговорки, собранные В. Н. С[мирницким]» (у Шашкевича скорочено: «Малороссийские пословицы...»), вийшли не 1833-го, а 1834 року; книжка байок Є. Гребінки, видана в Петербурзі 1834 року, називається «Малороссийские приказки», а не навпаки; перший українсько-російський словник Іва-

на Войцеховича має назву «Собрание слов малорос-
сийского наречия» і був надрукований у збірнику
«Сочинения в прозе и стихах. Труды общества лю-
бителей российской словесности при импера-
торском Московском университете», ч. III, Москва,
1823 (у Шашкевича — 1818); маловідомі в 30-х ро-
ках минулого століття в Галичині прізвища П. Гу-
лака-Артемівського та Є. Гребінки у Шашкевича
написані неправильно: «Гуляка-Артемівський»,
«Гребенько»; графіка О. Павловського надруко-
вана не в Москві, а в Петербурзі.

ПІСНІ НАРОДНІ

⁹ «Пісні народні є найбільш певна основа освіти,
живої ученості, підпора народності, щит і окраса
мови».

К о л л а р, у виданні пісень (див. приміт. 1)

ПЕРЕДГОВОР К НАРОДНИМ РУСЬКИМ ПІСНЯМ

¹⁰ ...*руський* — тобто український. — Тут і далі
розрядка за першодруком.

¹¹ ...*меж ними розкладається* — «...між ними розмі-
щається».

¹² ...*були засіком народа — не чим їх...* — «...були
захистом для народу, тому їх...»

¹³ *Мужацькі думи* — чоловічі пісні. І. Вагиле-
вич, за тодішньою традицією, ділив народні піс-
ні баладного характеру на «думи» (чоловічі) і
«думки» (жіночі) — так і названо у «Русалці Дні-
стровій» підрозділ, що стоїть безпосередньо за ко-
ментованою статтею.

¹⁴ «(Виймено із ширшої розправи Далибора Ва-
гилевича)». — Про цю «розправу», як і про авто-
граф самої статті, нічого не відомо.

І. ДУМИ І ДУМКИ

¹⁵ Що то сталося!?

Чом пісні не в давній славі?

Запорозьких нині мало,

А любовні нецікаві:

Все про зорі і криниці,

Про царя чи про дівицю.

Ніби ті пісні з літами,

Світлі виразивши хвилі,

Чорні виразивши драми,

Глухнуть із людьми в могилі.

Богдан Залеський

Залеський Юзеф Богдан (1802—1886) — поль-
ський поет, представник так званої «української
школи» в польському романтизмі.

1. «Ой поїхав Романонько...» — запис Г. І. Ільке-
вича. Варіант — «Ой пив Роман у Варшаві» — див.

у зб.: «Народні пісні в записах Івана Вагилевича». — К., 1983. — С. 101—102.

Під значним впливом пісень «Ой поїхав Романько...» та «Літай, літай, сивий орле, по глибокій долині...» (див. останній розділ «Русалки Дністрової») написаний вірш М. Шашкевича «О Наливайку».

2. «Чому, кури, не пієте?» — запис Г. Ількевича. Варіант — «Поле ж мое широкее» — див. у зб.: «Народні пісні в записах Івана Вагилевича», с. 102—103.

3. «Гей попід гай зелененький...» — запис Г. Ількевича. Варіант — «Попід Бескид зелененький» — див. у зб.: «Народні пісні в записах Івана Вагилевича», с. 107—108.

4. «В славнім місті-городі там була вдова...» — запис Г. Ількевича. Це галицька трансформація поширеної української пісні. Я. Головацький свідчив, що «другой вариант... слышал в Золочевском обводе» (див.: *Возняк М.* Чиї записи пісень у «Русалці Дністровій»? — Львів, 1937. — С. 6).

5. «— Гонять, мамко, на сторожу...» — запис Г. Ількевича.

6. «Ой Морозе, Морозине...» — запис Я. Головацького. Фольклорист зауважував: «Песня эта очень разширена между народом и любимая им. Я слышал её в Золочевском и Коломыйском обводах, даже под самым Львовом поют её» (цит. за брошурою: *Возняк М.* Чиї записи пісень у «Русалці Дністровій»? , с. 10). Цей запис одним із перших

стоїть у виданні: «Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я. Ф. Головацким». — М., 1878. — Ч. 1. — С. 5—6.

7. «Ой поїхав Івасенько...» — запис М. Шашкевича. У порівнянні з автографом фольклориста, дана публікація має певні відміни й іншу конфігурацію рядків (див.: «Народні пісні в записах Маркіяна Шашкевича». — К., 1973. — С. 50—51).

8. «Брат із сестрою по риночку ходить...» — запис Антона Шашкевича, молодшого Маркіянового брата.

9. «Ой в зеленім городочку...» — запис М. Шашкевича.

10. «Ой цілий день Кременюшка ані їв, ані пив...» — запис М. Шашкевича.

11. «Коли турки воювали...» — запис М. Кульчицького.

12. «А в неділеньку рано стала нам ся новина...» — запис М. Шашкевича.

13. «Вийду я, вийду в садок вишневий...» — запис М. Шашкевича.

14. «Ой є в полі два дуби...» — запис М. Шашкевича.

15. «Ой там при долині, ой там при потоці...» — запис Я. Головацького.

16. «Ой в садочку зеленім зозуля кувала...» — запис М. Кульчицького.

17. «Уже Івасенькові в намастиреньку дзвонять...» — запис Г. Ількевича.

18. «Ой вилетів сокіл та з ліса на поле...» — кому належить запис, невідомо.

19. «Насунула хмара з Підгір'я...» — запис Я. Головацького.

20. «Ой дуброво, дубровонько...» — кому належить запис, невідомо.

ЛЕЛІЯЛЬНА ПІСЕНЬКА

М. Возняк у дослідженні «Чиї записи пісень у Русалці Дністровій?» (с. 11), зауважував, що записувача цієї колискової «нема поки що ніяких даних означити». Сьогодні такі дані є: це І. Вагилевич (див.: «Народні пісні в записях Івана Вагилевича», с. 120—121).

II. ОБРЯДОВІ ПІСНІ

А). КОЛЯДКИ

1. «Ой у садоньку павоньки ходять...» — Записано Іваном (Далибором) Вагилевичем у рідному селі Ясень від селянина Гаврила Фльоки. Варіант колядки — «По горі, горі павоньки ходять...» — теж із Ясеня, від Василя Григоряка, див. у зб.: «Народні пісні в записях Івана Вагилевича», с. 72—73.

2. «А з гори, з долу вітер повівав...» — Варіант колядки див. у зб.: «Народні пісні в записях Маркіяна Шашкевича», с. 25—26.

3. «Та вже ж до тебе в рік біг приходить...» — Близькі до цієї колядки див. у зб.: «Народні пісні в записях Івана Вагилевича», с. 27—28.

4. «Ой вгорі, вгорі, в шовковій траві...» — Записано в Ясені від Гаврила Фльоки. Кращий варіант — від Павла Остапкова із села Глибоке — див. у зб.: «Народні пісні в записях Івана Вагилевича», с. 58.

5. «Ой рано, рано куроньки піли...» — До цієї колядки сюжетно подібна щедрівка «Чи дома, дома наш (Яковенько)?», яку в свій час подарував І. Вагилевичу Я. Головацький. Щедрівка опублікована в «Народных песнях Галицкой и Угорской Руси» (ч. III, кн. 2, с. 55—56) із такою приміткою Я. Головацького: «Записана в моем родном селе Чепелях Золочевского округа от покойной матушки моей, Феклы Васильевны...»

6. «Ой із-за гори, за зеленої...» — Варіант — «За-чорнілася чорна горонька...» — див. у зб.: «Народні пісні в записях Івана Вагилевича», с. 59.

7. «Була в батенька нова світлонька...» — Записано в Ясені від Гаврила Фльоки. В автографі колядка має окремі відміни (порівн.: «Народні пісні в записях Івана Вагилевича», с. 84).

Б). ГАГІЛКИ

Записи усіх гагілок належать М. Шашкевичу. Після останньої в автографі зауважено: «Гаївки суть безконечні» (див.: «Народні пісні в записях Маркіяна Шашкевича», с. 92).

В). ЛАДКАННЯ

Чиї записи весільних пісень «від Перемишля», тобто з околиць Перемишля (№№ 1—3), невідомо.

Пісні «від Стрия» (№№ 4—9) записав М. Кульчицький, «від Бережан» (№№ 10—13) — І. Білинський, «від Коломиї» (№№ 14—18) — Г. Ількевич, «від Золочева» (№№ 19—21) — М. Шашкевич.

СКЛАДАННЯ

У цьому розділі вміщено оригінальні художні твори письменників «Руської трійці». Біля авторських прізвищ стоять прибрані Маркіяном Шашкевичем, Іваном Вагилевичем та Яковом Головацьким (на ознаку солідарності з усією Слов'янщиною) характерні давні слов'янські імена: перший називався Русланом, другий — Далибором, третій — Ярославом.

ЗГАДКА

¹⁶ «Слави дочка...» — Задум твору виник у зв'язку із популярною в свій час поемою Яна Коллара (див. приміт. 1) «Дочка Слави» («Slávy dcera»). Слава — опоетизований образ вільної Слов'янщини.

Активний пропагандист ідей чеського і словацького національного відродження, Я. Коллар звеличує у поемі віковичну боротьбу західних та південних слов'ян і пророкує їм свободу. Твір М. Ша-

шкевича, природно, стосується більше долі східних слов'ян.

На основі зіставлень видно, що М. Шашкевич творчо використав лише перші три частини поеми, які вийшли 1824 року. І. Вагилевич, перекладаючи окремі сонети з твору Коллара, теж послуговувався цим виданням (переклад див. у книзі: Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький. Твори. — К., 1982. — С. 179—182). Повне видання величезної (на 615 сонетів!) поеми «Дочка Слави» з'явилося в 1832 р., але до «Руської трійці» дійшло не відразу. Навесні 1836 р., коли «Згадка» вже була написана (1834 або 1835), Я. Головацький висловлює у листі подяку Коллару за остаточне знайомство з його твором.

З поеми «Дочка Слави» М. Шашкевич запозичив імена давніх слов'янських богів, окремі географічні назви, через що його поезія насичена багатьма коментарями. За кількістю авторських приміток вона займає перше місце в оригінальному поетичному доробку М. Шашкевича. Причому паралельно з українськими поясненнями поет вдається до пояснень іншими мовами: «Л а б а — Albis fluvius» (латин.) назва ріки Ельби, «В о л т а в а — Moldau Fluß» (нім.) — ріка Молдавії.

¹⁷ ...«Desky prawdodatne»; зри «Kralodworský rukopis»: «Soud Libušin». — Мається на увазі звід законів легендарної засновниці Чехії княгині Любуші, нібито записаних на дерев'яних таблицях. Із цим зводом М. Шашкевич уподібнює збірник

законів Ярослава Мудрого (978—1054), відомий під назвою «Правда Руська». У посиланні на джерело поет, однак, помилково відніс «Любушин суд» («Soud Libušin») із так званого «Зеленогірського рукопису» до іншого — «Короледвірського рукопису» (див. про ці рукописи приміт. 23).

ПОГОНЯ

Це друга редакція твору. Перша, яка входила до рукописного збірника «Руської трійці» «Син Русі» (1833), має назву «Дума». Друга відділена від першої щонайбільше трьома роками, але значно краща й динамічніша.

Не знати, що конкретно мав на увазі М. Шашкевич, коли заголовок твору супроводив приміткою «Після народної казки»; проте, поза сумнівом, на цю баладу впливала і народна пісня «Ой поїхав Романонько до Сучави на ярмарок...», вміщена в «Русалці Дністровій».

ВЕСНІВКА

У 1841 р. поезію передрукував М. Максимович у другій книзі альманаху «Киевлянин», визнавши її найкращою в поетичній частині «Русалки Дністрової».

На слова поезії композитор В. Матюк створив популярну мелодію для солоспіву (між 1873—1875 роками), котру згодом (30-і роки нашого століття) опрацював для хору М. Колесса.

¹⁸ *Гарная любко...* — у першодруку — «Горная любко...». Є думка, що це не помилка — що йдеться про «гірську» («горную») квітку. З цим важко погодитися, бо перед тим йшлося про «луг», а на-вряд щоб, вихований не в горах, до того ж у традиціях народнопісенної безпосередності, М. Шашкевич, сказати б, претензійно думав про «гірський луг». З другого боку, «Веснівка» широко пішла в народ завдяки музиці (романс В. Матюка, зокрема, був окрасою репертуару С. Крушельницької, О. Мишуги, Є. Гушалеви́ча), і виробилася вже народна традиція трактування цього рядка: «Гарная любко...» — традиція пісенної невимушеності й найбільшої вірогідності.

ТУГА ЗА МИЛОЮ

Ця поезія, з незначними змінами і з перестановкою двох передостанніх строф, увійшла до видання Я. Головацького 1878 року «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», ч. III, с. 366—367. Неможливо, щоб Головацький забув автора поезії. Просто він десь мусив почути, як її співають, і свідомо зачислив літературний твір до розряду фольклорних. Так, принаймні, до названого його видання увійшли вірші І. Котляревського, Ю. Дوبرиловського, Т. Падурі, С. Воробкевича та інших авторів.

СУМРАК ВЕЧЕРНІЙ

В українському письменстві це перший друкований оригінальний сонет.

ЖУЛИН І КАЛИНА

¹⁹ «Казка». — В дійсності — романтична балада.

ОЛЕНА

²⁰ «Казка». — Це авторське жанрове визначення в літературознавстві інколи підмінялося такими дефініціями, як «повість», «побутова новела» і т. п. Насправді твір має виразні ознаки романтичного оповідання. Це перша спроба нової української прози в Галичині.

²¹ Осафатова (Йосафатова) долина — місце, де, за християнською міфологією, нібито має «в кінці світу» відбутися божий «страшний суд», на котрий з'являться всі живі й мертві.

ПЕРЕВОДИ

Наголос у назві — авторів альманаху.

Розділ упорядкований з перекладів М. Шашкевича та Я. Головацького. Перший умістив туг усі свої переклади сербських народних пісень, крім незакінченого — «Олень і Віла», і чотири «пісеньки» із повного перекладу чеського «Короледвірського рукопису» (див. названий незакінчений переклад

і повний «Короледвірський рукопис» у книзі: *Шашкевич Маркіян*. Твори. — К., 1973. — С. 59—98). Я. Головацький вибрав для розділу дві із кількох десятків перекладених ним сербських пісень (на сьогодні відомо 53; більшість із них надруковані у виданні: *Шашкевич Маркіян, Вагилевич Іван, Головацький Яків*. Твори. — К., 1982. — С. 233—261). Його перу належить і стаття «Народні сербські пісні» (див. там же, с. 271—275).

²² *Будало у сербів — наш брат би сказав: дуренький, дурнуватий.* — У «Русалці Дністровій» попередньо була перша редакція перекладу «Дівчина і риба», за якою «звертання» риби починалося словами: «Дівчино мила, будало!..» В другій редакції — у відповідному рядку: «Дівчино, мало ти знаєш!» — М. Шашкевич уникнув сербського слова, але в поспішності не викреслив з альманаху коментованої примітки.

²³ «Короледвірський рукопис» — підроблений під пам'ятник давнього чеського письменства твір відомого поета і слов'янського культурного діяча Вацлава Ганки (1791—1861). Як і всі романтики, В. Ганка палко вболівав за долю свого народу. Він не міг змиритися з посяганнями німецьких колонізаторів на його рідні чеські землі, як на нібито споконвічні землі тевтонських племен. А тому виготовив і видав як твори старовини «Короледвірський рукопис» (1818) і «Зеленогірський рукопис» (1819). Обидва постали під впливом слов'янського епосу, а також «Слова о полку Ігоревім», котре

В. Ганка переклав чеською мовою. Обидва підносили національно-патріотичні ідеї і мали звучати для асиміляторів засторогою: зась вам, тевтонські заиди, тут споконвічна чеська земля!

Німецькі політики поставились підозріливо до «знахідок» В. Ганки і навіть порушили проти нього судову справу. Але робота була майстерна. «Короледвірський рукопис», зокрема, навмисне був позбавлений початку (ніби він загублений), а думка підхоплювалася десь із середини твору.

Обидві чеські «пам'ятки», особливо перша, викликали надзвичайний літературний інтерес, передусім у слов'янському світі. «Короледвірський рукопис», зокрема, крім М. Шашкевича, перекладали О. Пушкін, А. Метлинський, М. Костомаров, Л. Семенський, Б. Залеський, С. Руданський, І. Франко та інші. М. Шашкевич переклав також уривок «Суд Любуші» із «Зеленогірського рукопису».

Підробка В. Ганки була розкрита лише в кінці 80-х років минулого століття, коли вже по суті відіграла історичну роль у боротьбі з асиміляцією чеського краю.

ЛИШЕНА

У перекладацькому автографі ця «пісенька» має назву «Сирота».

СТАРИНА

«Літай, літай, сивий орле...» — Пісня із старого співаника, знайденого Г. Ількевичем. Згодом Я. Головацький свідчив: «Рукопись эту (співаник.— М. Ш.) нашел был покойник (Г. Ількевич.— М. Ш.) в деревенской церкви в Чертковском округе и список оной мне подарил. В ней было несколько песен народных исторических и пр.— о взятии Варны, Абазине, битве Соловковской... Подлинная рукопись написана в начале XVIII века» (*Возняк М. Чиї записи пісень у «Русалці Дністровій»?», с. 6*).

«Кляла цариця, вельможна пані...» — За свідченням Я. Головацького, пісню переписав М. Шашкевич із давнього збірника пісень, привезеного в 1833 чи 1834 році у Львівську семінарію М. Мінчакевичем (*Возняк М. Чиї записи пісень у «Русалці Дністровій»?», с. 6—7*). Це пісенник початку XVIII ст. (див.: *Колесса Ф. М. Фольклористичні праці.— К., 1970.— С. 60 і 62*).

Довший варіант пісні — під назвою «Warna, 1605» (латинською азбукою) — виписав собі в 1828 р. із згаданого в попередній примітці збірника Г. Ількевич (публікація: *Возняк М. У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича, [ч. 1].— Львів, 1935,— С. 15—16*).

Роль першовідкривача народної поезії про здобуття козаками Варни намагався приписати собі польський фольклорист Жегота Паулі. Насправді, як повідомив Я. Головацький — і це значною мірою

ствердив М. Возняк,— Паулі дістав цей твір у когось із членів «Руської трійці» (можливо, навіть у Шашкевича) і, знаючи про заборону «Русалки Дністрової», наважився «опублікувати» його у своєму двотомному виданні «Pieśni ludu ruskiego w Galicyi» (Львів, 1839—1840).

²⁴ *Седми п'ядес... от запалів...*— Пропуск за оригіналом. Що малося на увазі, невідомо.

«Казав ми батенько погнати кози...» — Відпис Я. Головацького зі старого пісенника.

«А се я, пан Ленко, староста Зудечівський...» — Цей діловий документ знайдений і доручений «Руській трійці» Я.-П. Коубеком (див. приміт. 4). У нашому виданні, як зазначалося, вперше (після публікації «Русалки Дністрової» 1837 року) вміщується факсиміле документа.

Зудечів — тепер Жидачів, районний центр Львівської області.

КОРОТКА ВІДОМІСТЬ

о рукописах
слов'янських і руських...

²⁵ «...св. Онуфрія». — У першодруку — «...св. Василія Вел[икого]». Помилку вказав сам Я. Головацький.

«РУСКОЕ ВЕСІЛЕ...»

Автор рецензії — М. Шашкевич.

²⁶ «Руское весіле, описаное через І. Лозинського... 1835». — Книга відомого в свій час філолога

та етнографа Йосифа (Іосифа) Івановича Лозинського (1807—1889) вийшла латино-польським алфавітом: «Ruskoje wesile...» і т. д. — понад 150 сторінок, формату «Русалки Дністрової». Зберігся, однак, не пропущений цензурою український рукопис книги, позначений 1834 роком (Наукова бібліотека Львівського університету, відділ рукописів і рідкісних книг, № 724. II).

²⁷ ...прощо досі не зветочили — «...чому досі не застаріли».

²⁸ *Глянь, народололюбивий читателю...* і т. д. — Перед тим як видати «Ruskoje wesile» Й. Лозинський опублікував у львівському тижневику «Rozmaitości» (1834, № 29) шкідливий проект «O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego» («Про впровадження польської азбуки до українського письменства»). Маючи загалом добрі наміри щодо української літератури, автор проекту вирішив замінити в ній кирилицю на польський алфавіт. Тим самим він хотів наблизити рідну літературу до «європейських», писаних переважно латинкою. Проти такої реформи рішуче виступили філолог і культурно-громадський діяч Йосиф Іванович Левицький (1801—1860) і особливо М. Шашкевич. Перший видрукував брошуру «Odpowiedź na zdanie o wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego» (1835), другий — гостро полемічний трактат «Азбука і abecadlo» (1836).

«Вопрос о замене русской азбуки на польское абцадло не маловажен, — писав згодом Я. Головаць-

кий.— То вопрос о существовании: были или не были русинам в Галичине. Прими галичане в 1830-х годах польское абecedло — пропала бы руская индивидуальная народность». («Литературный сборник, издаваемый Галицко-рускою матицею», вып. I. Львов, 1885, с. 20).

У трактаті «Азбука і abecadlo», як, зрештою, і в коментованій рецензії на «Ruskoje wesile», Маркіян Шашкевич іще захищає кирилицю, та в «Русалці Дністровій» застосував замість кирилиці «гражданку», якою вже давно творили нову літературу наддніпрянські його побратими.

ПОЯСНЕННЯ СЛІВ

- Барі́ство — торгівля.
Без — (крім основного значення) через, крізь.
Бéрва — стежка.
Берві́нковий — барвінковий.
Билі́чний — оснований на бувальщині.
Бі́нда — стрічка.
Бодла́к — будяк; бур'ян.
Брі́днівий — грузький.

Ві́да́в — мабуть, видно.
Вовнюва́ти, во́вня — хвилювати, хвиля.
Врі́чи — ніби, немов.

Гло́та — скупчення людей, натовп.
Го — його.
Госнува́тися — користуватися.
Гості́нець — битий шлях.
Гра́нь — жар.
Гра́ньці — іскри.
Гре́хит — дрібне каміння (переважно з руїн).

Джу́ма — чума.
Ді́вий — дикий.
Днео́ь (дне́ська) — нині, тепер.

Доверше́нний — цілковитий.
Дома́ха — дівчина, яка виходить заміж.
Дубо́т — тупіт.
Дуга́ — райду́га, веселка.
Ду́мка — (крім основного значення) пісня.

Едама́шки — шовки.
Еми — кігті.
Енчи́й — інший.

Жеро́їдний — непажерливий.
Жи́р — їжа, пожива.

Забі́ток — залишок (старовини).
Зави́нути — замахнутися.
Заже́гнений — запалений.
Залу́бниці — сани з кузовом (переважно святкові).
За́про — через.
За́сік — захист.
Зати́каний — прикрашений, завітчаний.
Звето́чити — застаріти.
Зво́ри — глибокі яри, ущелини.
Згану́ти (нагану́ти) — згадати (нагадати).

Імі́ння — маєток, володіння.
Іно́ (йно́) — лише, тільки.

І — її; їй.

Ква́тірка — віконце.
Ки́рниця — криниця.
Ки́тиця (у поезії зрідка — кити́ця) — букет.

Колокú́чий — клекочучий.
Корч — куш.
Кругаве́ць — яструб, шуліка.
Крупні́к — горілка.
Ку́датися — куйовдитися.
Куде́рний — крислатий, кучерявий.

Ля́цький — польсько-шляхетський.

Медві́дь — ведмідь.
Ми — (крім основного значення) мене.
Мі́ло — мілко, дрібно.
Мі́сто — (крім основного значення) замість.
М'я — мене.
Мо́вня — блискавка.
Мрі́ння — слабке (далеке) світло, мерехтіння.
Му — йому.
Мушлі́новий — з тонкої тканини мусліну.

Наби́линя́ти — нагадати.
На́гло — раптово, притьма.
Наді́л — униз.
На́й — хай, нехай.
Нама́стір — монастир.
Напе́рати — бити.
Напре́тити — наказати.
Нао́лідний — наступний.
Неба́вком — незабаром, невдовзі.
Незму́щений — чистий, неспотворений.
Ни́ч — нічого.
Ні́дра — ніздрі.

Носа́ди — дерев'яні гостроносі човни.
Ню — неї.

Обкита́ти — обдати болотом, пилюкою, димом тощо.
Озірка́тися — засвічуватися (усміхом).
Опе́ка (опо́ка) — кам'яна брила; тверда грудка.
Орсу́к — дорога.
Остро́ємий — гострокігтий.

Па́волока — коштовна привозна тканина з орна-
ментом.
Падь — навала, напасть.
Передві́цький — древній, прадавній.
Пересті́льниця — смертельна постіль.
Перісти́й — рябий.
Пері́шний — попередній, раніший.
Побі́йка — бойовище.
Поббе́ць — бійка.
Поведі́нки — звичаї, діяння.
Порхо́нький — пухкий, пухкенький (грунт).
Посе́в — посол.
Поско́чний — здатний, спонукуючий (до якоїсь дії).
Потя́тко — пташа.
Пра́во — (крім основного значення) прямо.
Прі́чка — наречена; мила.
Прі́чки — невідомо куди, геть.
Пу́ки — пучки.

Рабува́ти — грабувати.
Ра́чити — хотіти, воліти.

Рейме́нта́р — військовий начальник.
Ріне́ць — дрібне каміння, галька, рінь.
Рб́жа — троянда.
Рубо́чок — хусточка.
Ручи́ти — веліти, доручати.

Саву́ла — осавул, джура.
Санови́тий — поважний.
Сві́йня — родина.
Сві́сть — своячка, своякня.
Септе́мврі́й — вересень.
Си — собі.
Си́ла — (крім основного значення) ледве.
Скри́зь — (крім основного значення) крізь, через.
Ста́нлі — стремена.
Стира́тися — стрічатися, сходитися в боротьбі.
Сти́г — мить.
Стре́мни́а — стрімкість.
Стрі́йний — стрункий; наряджений, прикрашений.
Су́дар — суддя.
Сукро́мний — окремих.
Суть — в.

Та́ляр — срібна монета.
Ти — (крім основного значення) тобі.
Торо́нко — часто, густо.
Тул — сагайдак.
Ту́рма — отара, стадо.
Ту́ча — буря.
Тя — тебе.

У ж ё в к а — тонка віршовка.

У м ц і — мудреці.

Х і с н о л ю б е ц ь — користолюбець.

Ц і н á — (крім основного значення) олово (тут — олов'яний посуд).

Ч і п и — кайдани.

Ш а й н и й — буйний.

Ю — її.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Початкова обкладинка видання
«Русалки Дністрової» 1837 року 24
2. Титульна сторінка альманаху 25
3. Факсимільна копія ділового документа
від 1424 року 160—161
4. Кінцева обкладинка першовидання
«Русалки Дністрової» 160—161

ЗМІСТ

«Подвиг, про який не забуває український народ».
М. Я. Шалата 7

[М. Шашкевич]. Передслів'я 27

ПІСНІ НАРОДНІ

I. Вагилевич. Передговор к народним руським
пісням 33

I. думи і думки

1. «Ой поїхав Романонько...» 44
2. «Чому, кури, не пієте?...» 48
3. «Гей попід гай зелененький...» 50
4. «В славнім місті-городі там була вдова...» 54
5. «Гонять, мамко, на сторожу...» 58
6. «Ой Морозе, Морозине...» 61
7. «Ой поїхав Івасенько...» 62
8. «Брат із сестрою по риночку ходить...» 64
9. «Ой в зеленім городочку...» 65
10. «Ой цілий день Кременюшка ані їв, ані пив...» 66
11. «Коли турки воювали...» 68
12. «А в неділеньку рано стала нам ся новина...» 69
13. «Вийду я, вийду в садок вишневий...» 70
14. «Ой є в полі два дуби...» 71
15. «Ой там при долині, ой там при потоці...» 72
16. «Ой в садочку зеленім зозуля кувала...» 73
17. «Уже Івасенькові в намастиреньку дзвонять...» 74
18. «Ой вилетів сокіл та з ліса на поле...» 75
19. «Насунула хмара з Підгір'я...» 76
20. «Ой дуброво, дубровонько...» 77
- Леліяльна пісенька 78

II. ОБРЯДОВІ ПІСНІ

A). Колядки

1. «Ой у садоньку павоньки ходять...» 79
2. «А з гори, з долу вітер повівав...» 80
3. «Та вже ж до тебе в рік біг приходить...» 81
4. «Ой вгорі, вгорі, в шовковій траві...» 82
5. «Ой рано, рано куроньки піли...» 83
6. «Ой із-за гори, за зеленої...» 83
7. «Була в батенька нова світлонька...» 84

Б). Гагілки

1. «Воротаре, воротаре...» 85
2. «Ой Данчику, Білоданчику...» 85
3. «Ой ніхто там не бував...» 86

В). Ладкання

- Від Перемишля 87
- Від Стрия 91
- Від Бережан 95
- Від Коломиї 96
- Від Золочева 99

СКЛАДАННЯ

М. Шашкевич. Згадка 103
Погоня 106

Я. Головацький. Два віночки 109
М. Шашкевич. Розпука 111
Веснівка 112

І. Вагилевич. Мадей 113
М. Шашкевич. Туга за милою 117
Сумрак вечерній 119

І. Вагилевич. Жулині і Калина. Казка 120
М. Шашкевич. Олена. Казка 130

ПЕРЕКЛАДИ

а) Пісні народні сербські

- Дівчина і риба. Переклав М. Шашкевич 143
Дівчина до рожі. Переклав М. Шашкевич 144
Пуста дівчина. Переклав М. Шашкевич 144
Дівчина, лице миюча. Переклав М. Шашкевич 145
Ангелчині ворота. Переклав М. Шашкевич 146
Знатель. Переклав М. Шашкевич 146
Три тузі. Переклав Я. Головацький 147
Смерть милих. Переклав Я. Головацький 148

б) Із чеської «Короледвірської рукописі»

Переклав М. Шашкевич

Китиця 149

Олень 150

Лишена 151

Зозуля 152

СТАРИНА

- М. Шашкевич. «Старина — е то піснь хороша...» 154
«Літай, літай, сивий орле...» 156
«Кляла цариця, вельможна пані...» 157
«Казав ми батенько погнати кози...» 159
«А се я, пан Ленко, староста Зудечівський...» 160
Я. Головацький. Коротка відомість о рукописах
слов'янських і руських... 161
[М. Шашкевич]. «Русское весіле, описаное через
І. Лозинського...» 169

Примітки 173

Пояснення слів 197

Список ілюстрацій 203

РУСАЛКА ДНИСТРОВАЯ

Фольклорно-литературный альманах
«Русинской тропицы»

Подготовка текстов *Михаила Иосифовича Шалаты*

Киев, издательство
художественной литературы
«Днипро», 1987

(На украинском языке)

Редактор С. І. Шевцова
Художне оформлення В. С. Мітченка
Художній редактор А. К. Тетьора
Технічний редактор О. М. Грищенко
Коректор Л. М. Кирилець

Информ. бланк № 4132

Здано до складання 26.01.87.
Підписано до друку 31.03.87.
Формат 84×108¹/₂. Папір офсетний.
Гарнітура літературна. Друк високий.
Умовн. друк. арк. 10,14+2 вкл. Умовн. фарбовідб. 10,53.
Обл.-вид. арк. 6,88. Тираж 14 000 пр. Зам. 7—371.
Ціна 95 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Головне підприємство республіканського
виробничого об'єднання «Поліграфкнига».
252057, Київ, вул. Довженка, 3.

Р88 Русалка Дністровая / Вступ. ст., приміт.,
підготовка текстів М. Шалати.— К.: Дніпро,
1987.— 206 с.

Перша книга на західноукраїнських землях, видана живою
народною мовою, гражлянським шрифтом (1837). Видання при-
свячене 150-річчю виходу збірки.

Р 4702590100—057 57.87
М205(04)—87

84Ук1